

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ
ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

***Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΟΥ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΣΤΟΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΤΥΠΟ
(1898-1905)***

ΚΑΪΝΑΜΙΣΗ ΑΛΕΞΙΑ

ΙΟΥΛΙΟΣ 2022

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ
ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

***Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΟΥ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΣΤΟΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΤΥΠΟ
(1898-1905)***

**Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση μεταπτυχιακού
τίτλου σπουδών στην *Ιστορία* στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις
Πάφου**

ΚΑΪΝΑΜΙΣΗ ΑΛΕΞΙΑ

ΙΟΥΛΙΟΣ 2022

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © Αλεξία Καϊναμίσση, 2022.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της διατριβής από το Πανεπιστημίου Νεάπολις δεν υποδηλώνει απαραιτήτως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΕΛΙΔΑ ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑΣ.....	6
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ.....	7
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	8
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	9
ABSTRACT.....	10
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	11
I. Έρανοι υπέρ του κρητικού αγώνα.....	14
II. Κύπριοι εθελοντές στην κρητική επανάσταση εν όψει του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897.	15
Ερευνητικά ερωτήματα	17
Κεφάλαιο 1. Βιβλιογραφική επισκόπηση	19
Κεφάλαιο 2. Η πολιτειακή κατάσταση στην Κρήτη κατά τη νέα φάση του Κρητικού Ζητήματος μετά τον ατυχή ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897.	24
2.1 Η αυτόνομη κρητική πολιτεία και η άφιξη του ύπατου αρμοστή μέσα από τον ελληνικό κυπριακό Τύπο.	24
2.2 Η ενσωμάτωση της Κύπρου στην ελεύθερη Κρήτη ως λύση του Κυπριακού Ζητήματος.....	28
2.3 Η πρόοδος της Κρήτης και η στασιμότητα της Κύπρου αιτία σύγκρισης με την Βρετανική αποικιοκρατική διοίκηση μέσα από τον ελληνοκυπριακό Τύπο.....	30
Κεφάλαιο 3. Η στάση και οι αποφάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων για το Κρητικό Ζήτημα την περίοδο 1900-1904.....	39
3.1 Οι προσδοκίες για επίλυση του Κρητικού Ζητήματος με τη λήξη της τριετούς θητείας του ύπατου αρμοστή και ο απόηχος των εξελίξεων στον ελληνοκυπριακό Τύπο.....	39
3.2 Η απόλυση του Ελευθερίου Βενιζέλου και ο αντίκτυπος στον ελληνικό κυπριακό Τύπο.	43
3.3 Η Το ενωτικό ψήφισμα του 1903 και το κρίσιμο ταξίδι του πρίγκιπα Γεωργίου στην Ευρώπη τον Αύγουστο του 1904.....	46
Κεφάλαιο 4. Το εθνικό ζήτημα της Κρήτης σε αναμέτρηση με το εσωτερικό πολιτικό αδιέξοδο και η επανάσταση του Θερίσου 1905.	51
4.1 Τα αιτήματα των επαναστατών, η γενίκευση του κινήματος και η στάση των Μεγάλων Δυνάμεων.....	51
4.2 Γεγονότα και ενέργειες που οδήγησαν στον ένοπλο αγώνα του 1905.	53
4.3 Η επανάσταση του Θερίσου μέσα από τον ελληνικό κυπριακό Τύπο.....	56

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	62
ΠΗΓΕΣ	64

ΣΕΛΙΔΑ ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑΣ

Ονοματεπώνυμο: Καϊναμία Αλεξία

Τίτλος Μεταπτυχιακής Διατριβής: *Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΟΥ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ
ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΤΥΠΟ (1898-1905)*

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις ..... από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος επιβλέπων: Γεωργής Γεώργιος, Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος.

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Παπαζαχαρία Αικατερίνη, Λέκτορας, Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος.

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Ιακωβίδης Κυριάκος, Λέκτορας, Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Η Αλεξία Καϊναμίση, γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο *Ο αντίκτυπος του Κρητικού Ζητήματος στον ελληνικό κυπριακό Τύπο (1898-1905)*, αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Η Δηλούσα
Καϊναμίση Αλεξία

Ευχαριστίες.

Η παρούσα διπλωματική εργασία αν και ήταν ένα δύσκολο και απαιτητικό ταξίδι μετ' εμποδίων στάθηκε αφορμή να εντρυφήσω στην ιστορία οικείων τόπων, να γνωρίσω καλύτερα σημαντικά ιστορικά πρόσωπα και γεγονότα, κυρίως όμως μου δίδαξε τις δυνατότητες και τα όριά μου.

Ευχαριστώ όλους αυτούς που με στήριξαν με τον τρόπο τους και ιδιαίτερος εκείνες που με άντεξαν, Κερεκή, Σινώπη και Ανδρομέδα.

Εγκάρδιες ευχαριστίες προς τον επιβλέποντα της διατριβής μου, καθηγητή Νεότερης Ιστορίας κ. Γεώργιο Γεωργή και προς τους καθηγητές μου, Αικατερίνη Παπαζαχαρία, και Κυριάκο Ιακωβίδη για την καθοδήγηση, την προσφορά βοήθειας και για την πρόσβαση που είχα στις πολύτιμες πηγές στη συλλογή της βιβλιοθήκης του τμήματος.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία, μέσα από την έρευνα της περιόδου 1898-1905, έχει σκοπό να καταγράψει την απήχηση που είχε στον ελληνικό κυπριακό Τύπο η ανακήρυξη της Κρητικής Αυτονομίας, καθώς επίσης και τα συνακόλουθα γεγονότα μέχρι και την επανάσταση του Θερίσου όπως αυτά αποτυπώθηκαν στην αρθρογραφία της εποχής. Τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στην Κρήτη την περίοδο που εξετάζουμε αλλά κυρίως ο κοινός παρονομαστής των δύο χριστιανικών λαών Κύπρου και Κρήτης που δεν ήταν άλλος από τον πόθο για ελευθερία και ένωση με τη μητέρα πατρίδα, απέδωσε ένα μεγάλο όγκο πληροφοριών μέσα από την πολύ πλούσια ειδησεογραφία του ελληνοκυπριακού Τύπου.

Η ίδρυση της Κρητικής Πολιτείας, η προσωπικότητα και το μεταρρυθμιστικό έργο του Υπατου Αρμοστή Πρίγκιπα Γεωργίου, η αυτονομία, η ραγδαία πρόοδος και η ευημερία του Κρητικού λαού παίρνουν τη σκυτάλη από το εθνικό ζήτημα της Κύπρου και μονοπωλούν το ενδιαφέρον της ειδησεογραφίας την περίοδο 1898-1901.

Το ζήτημα της ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα και κυρίως ο τρόπος που οι Κρήτες αγωνίζονται για την ένωση επανέρχεται το επόμενο διάστημα και αναζωπυρώνει την αντιπαράθεση ανάμεσα στις δύο πολιτικές παρατάξεις που είχαν σχηματιστεί στην Κύπρο λόγω του αρχιεπισκοπικού ζητήματος.

Την περίοδο 1905 η επανάσταση του Θερίσου αποδεικνύεται καθοριστική για την πορεία του Κρητικού Ζητήματος και αναδεικνύει έναν μεγάλο Έλληνα πολιτικό τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Οι ελληνικές κυπριακές εφημερίδες στην πλειοψηφία τους θα κρατήσουν αρνητική στάση απέναντι στο κίνημα και στον αρχηγό του. Ωστόσο με τη συστηματική και αντικειμενική δημοσίευση των γεγονότων δεν θα επιδιώξουν να μειώσουν την απήχηση της επανάστασης στον κρητικό λαό. Στην πορεία και καθώς το κίνημα εξαπλώνεται, η αρθρογραφία γίνεται θερμότερη απέναντι στον επαναστατημένο λαό της Κρήτης.

Λέξεις κλειδιά: Βενιζέλος, Ένωση, ελληνικός κυπριακός Τύπος, Θέρισο, Κρητική Πολιτεία, Πρίγκιπας Γεώργιος.

ABSTRACT

The present case, through the research of the period 1898-1905, aims to record the impact that the declaration of Cretan Autonomy had in the Greek Cypriot press, as well as the subsequent events up to and including the revolution of Therisos as they were reflected in the articles of the period. The events that took place in Crete during the above-mentioned period, had one common denominator of the two christian people of Cyprus and Crete, which was none other but their desire for freedom and union with the motherland. These events yielded a large amount of information through the very rich journalism of the Greek-Cypriot press.

The establishment of the Cretan state, the personality and the reform work of the High Commissioner Prince George, the autonomy, the rapid progress and prosperity of the Cretan people take the baton from the national question in Cyprus. These events monopolize the interest of the press during the period of 1899-1901.

The question of the union of Crete with Greece and especially the way that the Cretans are fighting for unification comes back in the next period and rekindles the confrontation between the two political factions that had formed in Cyprus because of the Archbishopric issue.

The year 1905, the revolution of Therisos had proven to be decisive for the course of the Cretan Question and highlights a great Greek politician, Eleftherios Venizelos. The majority of the Greek-Cypriot newspapers would maintain a negative attitude towards the movement and its leader. However, with the systematic and objective publication of the facts, they would not seek to reduce the impact of revolution on the Cretan people, while as the movement spreads, the articles had become warmer towards the revolutionary people of Crete.

Key words: Venizelos, union, Greek-Cypriot press, Theriso, Cretan State, Prince George.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το κρητικό ζήτημα ήταν αυτό που απασχόλησε σε μεγάλο βαθμό την διεθνή διπλωματία και σχετίζεται με την στάση των Ελλήνων της Κύπρου και το Κυπριακό Ζήτημα καθώς έχουν κοινό παρονομαστή, τον ένα και μοναδικό πόθο για ένωση με την Ελλάδα. Οι μεγάλες σφαγές στην Κρήτη τον Ιούνιο του 1821 όπως και τα θλιβερά γεγονότα της 9^{ης} Ιουλίου στην Κύπρο την ίδια χρονιά στάθηκαν αιτία για την αναζωπύρωση της εθνικής συνείδησης Κρητών και Κυπρίων. Αποτέλεσαν αιτία κατά την διάρκεια των επερχόμενων επαναστάσεων να εμφανιστεί ένα κύμα εθελοντών αγωνιστών από τα δύο νησιά και προς την Ελλάδα και προς την Κρήτη με κύριους αγωνιστές.¹ Ο λαός της Κρήτης, κάτω από τον ζυγό της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, αμέσως μετά την επανάσταση του 1821, αρχίζει να εξεγείρεται και να ζητά την ένωση με το νεοσύστατο ελληνικό κράτος κάτι που δεν έγινε.

Με το ξέσπασμα της μεγάλης κρητικής επανάστασης το 1866 οι Μεγάλες Δυνάμεις της Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας αναγκάζουν την Πύλη να μεταβάλει την πολιτική της απέναντι στο Κρητικό Ζήτημα, να σταματήσουν οι εχθροπραξίες και να αποδεχτεί ένα νέο σύστημα διοικητικών μεταρρυθμίσεων που αποτέλεσε τη βάση του Οργανικού νόμου. Ο νέος νόμος μετέτρεψε την Κρήτη σε βιλαέτι της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και παρά τα προνόμια² που εξασφάλιζε για τους χριστιανούς σε αναλογία με τους μουσουλμάνους της Κρήτης δεν έγινε αποδεκτός από τους Κρήτες επειδή απέκλειε τον κύριο στόχο της επανάστασης που ήταν η ένωση. Η μεγάλη επανάσταση μετά από δύομισι χρόνια σκληρών αγώνων και ανυπολόγιστων απωλειών έληξε χωρίς να δικαιωθεί ο κρητικός λαός στον αγώνα για ένωση και ελευθερία. Αιτία στάθηκε η ευρωπαϊκή διπλωματία που στράφηκε υπέρ της Τουρκίας και εναντίον της Ελλάδας.³

Οι χριστιανοί της Κρήτης εξακολουθούσαν να βρίσκονται σε άθλια κατάσταση αφενός γιατί ο Οργανικός νόμος είχε πολλές ασάφειες και αφετέρου γιατί η Πύλη και το οθωμανικό στοιχείο δεν σεβάστηκαν τους νέους όρους μετατρέποντας τον σε νομοθετημένη καταδυνάστευση των χριστιανών. Το 1876 οι χριστιανοί ζητούν βελτίωση του Οργανικού νόμου αλλά η Πύλη αρνείται

---

¹ Γιώργος Γεωργής, «Σχέσεις Κύπρου-Κρήτης στα νεότερα χρόνια. Μια πρώτη προσέγγιση», στο : Ερατοσθένης Γ. Καψωμένος – Εύη Βαϊτση – Κατερίνα Μαρκουλάκη (επιμ.) *Διεθνές επιστημονικό συνέδριο "Οι τέχνες και τα γράμματα στην Κύπρο"* 5-8 Αυγούστου 2010, Χανιά-Λευκωσία 2012, σ. 35-36.

² Ισοτιμία των δύο γλωσσών, διορισμούς χριστιανών στη διοίκηση, φορολογικές ελαφρύνσεις κ.α. βλ. Γιάννης Χρηστάκης & Γεώργιος Πατεράκης, *Η Κρήτη και η Ιστορία της*, Καλέντης, Αθήνα 1995, σ. 306.

³ Στο ίδιο, σ. 305-309.

και ένα χρόνο μετά ψηφίζεται το νέο τουρκικό σύνταγμα το οποίο βρίσκει αντίθετους τους χριστιανούς της Κρήτης. Όλα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα να ξεσπάσει νέα επανάσταση το 1878, με αφορμή τον Ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877 και την ήττα της Τουρκίας, η οποία οδήγησε στην Σύμβαση της Χαλέπας.⁴ Υπογράφηκε στην Χαλέπα Χανίων τον Οκτώβριο του 1878 και προέβλεπε ρυθμίσεις ευνοϊκές σε αναλογία υπέρ του χριστιανικού πληθυσμού αλλά και ένα καθεστώς ημιαυτονομίας, που αν και επέτρεψε τον σχηματισμό των πρώτων πολιτικών κομμάτων στο νησί, αποδείχτηκε αιτία διχασμού ανάμεσα στον κρητικό λαό.⁵ Ωστόσο με τις σημαντικές μεταβολές που επέφερε στον κοινωνικοοικονομικό τομέα, οδήγησε την Κρήτη σε μια περίοδο οικονομικής άνθησης και ανάπτυξης καθώς αλλάζει ο τρόπος φορολόγησης, γίνονται έργα υποδομής, περιορίζονται οι δαπάνες και αυξάνονται τα έσοδα.

Η περίοδος από την σύμβαση της Χαλέπας και μετά παρά τα προνόμια και την πρόοδο σε πολλούς τομείς στο νησί δεν ικανοποίησε τους χριστιανούς, κυρίως γιατί δεν απαντούσε στο αίτημα για ελευθερία και στον πόθο για ένωση με την Ελλάδα. Το 1889 ξεσπά νέα επανάσταση στην Κρήτη και ο Σουλτάνος με πρόσχημα τα επεισόδια της εξέγερσης βρίσκει ευκαιρία και καταργεί τα προνόμια των χριστιανών της σύμβασης της Χαλέπας, ο κυπριακός τύπος σχολιάζει ως εξής: «...εις λυπηράς καταστάσεως, εις ην περιήλθεν η Κρήτη μετά την κατάργησιν των προνομίων, τας οποίας απελάμβανον ο λαός δι' επισήμων συμβάσεων και διεθνών συνθηκών».⁶

Ένα χρόνο πριν, στις εκλογές του 1888 ανάμεσα στα δύο κόμματα, την πλειοψηφία είχε το κόμμα των Φιλελευθέρων. Η αντιπαλότητα ανάμεσα στα δύο κόμματα προκαλεί τον διχασμό ανάμεσα στον λαό με τις διαμάχες και τα φαινόμενα βίας, φόνων, δωροδοκιών να γιγαντώνονται. Τα γεγονότα που εκτυλίσσονται στην Κρήτη και γενικά όλη η κατάσταση στο νησί από το 1888 και μετά ήταν από τις πιο βάρβαρες της τουρκοκρατίας. Οι αποτυχημένες εξεγέρσεις με αίτημα την ένωση οδήγησαν στην πεποίθηση ότι η αυτονομία θα ήταν ενδεχομένως ένας άλλος δρόμος προς την ένωση.

Σε όλο τον κυπριακό Τύπο οι περιγραφές με τις βιαιότητες των Οθωμανών της Κρήτης ξεσηκώνουν τον κυπριακό λαό που τάσσεται προς το πλευρό των χριστιανών αδελφών τους. Η εφημερίδα *Φωνή της Κύπρου* καταδεικνύει τους μουσουλμάνους ως υπαίτιους της αναρχίας σχολιάζοντας ότι αυτοί σχεδιάζουν φόνους των ομοεθνών τους και τους αποδίδουν στους

---

⁴ Στο ίδιο, σ. 310-311.

⁵ Στο ίδιο, σ. 317.

⁶ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 1/13 Ιουλίου 1892.

χριστιανούς προκειμένου να δικαιολογήσουν την αιματηρή αντεκδίκηση.⁷ Τα νέα επεισόδια που διαδραματίζονται στην Κρήτη προκαλούν την έντονη ανησυχία των Μ. Δυνάμεων. Η εφημερίδα *Αλήθεια* δημοσιεύει άρθρο εφημερίδας της Βιέννης σύμφωνα με το οποίο οι Μ. Δυνάμεις προειδοποιούν τους Έλληνες να μην υποκινήσουν κρητικό ζήτημα, διότι η Κρήτη θίγει την ζώνη των αγγλικών συμφερόντων. Ενώ στο Λονδίνο εκδηλώνονται φόβοι ότι σύντομα θα ξεσπάσει το Κρητικό Ζήτημα, η Αγγλία και η Ιταλία εκτός της τριπλής συμμαχίας προχωρούν και στη σύναψη δεύτερης συμφωνίας προς τήρηση του καθεστώτος στην Μεσόγειο.⁸

Η αρθρογραφία περιγράφει την επανάσταση να εξαπλώνεται σε όλο το νησί, τις συμπλοκές ανάμεσα σε χριστιανούς με την χωροφυλακή και τον τουρκικό στρατό, τις βιαιοπραγίες σε ιερείς, τους βανδαλισμούς των εκκλησιών και την ατίμωση των εικόνων και της ελληνικής σημαίας. Οι περιγραφές προκαλούν φρίκη αναφέροντας τα αναρίθμητα θύματα και τον λουτρό αίματος να μετατρέπει το νησί σε απέραντο σφαγείο.⁹ Ο κυπριακός λαός συμπάσχει και εκδηλώνει την δυσαρέσκεια του για την στάση που κρατάει η Ευρώπη ως ντροπή και αίσχος ο ηρωικότερος λαός της γης να υφίσταται τέτοια μεταχείριση από τον ξένο ζυγό. Χαιρετίζει την επανάσταση των αδελφών Κρητών που θυσιάζονται χάρη της ελευθερίας της πατρίδας τους.¹⁰

Το κλίμα επιδεινώθηκε τους επόμενους μήνες με αφορμή το εκκλησιαστικό ζήτημα και το κλείσιμο των ναών, δίνοντας έρεισμα για βανανυσότερες ενέργειες από τους τούρκους παρακινούμενοι από ένα μυστικό κοιτάτο το οποίο αποτελούσαν «...οι επιφοβότεροι και θηριοδέστεροι των εν Χανίοις Τούρκων».¹¹

Η επανάσταση του 1889 δεν οδήγησε πουθενά, έφερε μόνο ζοφερότερες μέρες με περισσότερα δεινά στον κρητικό λαό για να ακολουθήσει το 1895 η γνωστή ως «τυχερή επανάσταση». Με ηγέτη τον Σφακιανό πολιτικό Μανούσο Κούνδουρο και με τα μέλη της Αδελφότητας των Σφακιανών που είχε σχηματιστεί με σκοπό τις εξεγέρσεις για την ανάκτηση των χαμένων προνομίων, σχηματίζεται ένα υπόμνημα με το οποίο ζητούν: να κηρυχτεί η Κρήτη αυτόνομη και φόρου υποτελής στο Σουλτάνο, χριστιανό γενικό διοικητή, αναδιοργάνωση της χωροφυλακής, ανεξάρτητα δικαστήρια και ζήτησαν να βρίσκονται υπό την προστασία των

---

⁷ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 2/14 Απριλίου 1888.

⁸ *Αλήθεια*, Λεμεσός 19 Μαΐου 1888.

⁹ *Αλήθεια*, Λεμεσός 18 Ιουλίου 1890, *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 5/17 Αυγούστου 1889, 24/05 Σεπτεμβρίου 1890, *Κύπρος*, Λευκωσία 19 Οκτωβρίου 1889.

¹⁰ *Ευαγόρας*, Λευκωσία 7/19 Οκτωβρίου 1892.

¹¹ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 4/16 Ιανουαρίου 1891.

Μεγάλων Δυνάμεων. Η επανάσταση αυτή είχε δημιουργηθεί όπως φαίνεται μέσα σε ένα άλλο πλαίσιο, μεταρρυθμιστικό και ήταν αυτή που ένωσε και πάλι τον κρητικό λαό, είχε θετική απήχηση και στην Ελλάδα καθώς άρχισαν πάλι να συγκεντρώνονται στην Κρήτη εθελοντές αναζωπυρώνοντας το Κρητικό Ζήτημα.¹²

Το 1897 ξεσπά η τελευταία κρητική επανάσταση που οδήγησε στον «ατυχή ελληνοτουρκικό πόλεμο» και στην αυτονομία της Κρήτης. Αφορμή στάθηκε η άρνηση των μουσουλμάνων να εφαρμόσουν το νέο νόμο που αναγκάστηκε να παραχωρήσει η Πύλη κάτω από την πίεση των Μεγάλων Δυνάμεων και εκδηλώθηκε με νέες εκρήξεις βιαιότητας των Οθωμανών.

I. Έρανοι υπέρ του κρητικού αγώνα.

Στην Κύπρο το κλίμα ενθουσιασμού για τους ηρωικούς αγώνες της Κρήτης γιγαντώνεται με το ξέσπασμα της επανάστασης του 1896. Η αρθρογραφία της εποχής επικαλέστηκε το αίσθημα της αφοσίωσης στο εθνικό καθήκον, την αγάπη προς την πατρίδα και την συμπόνεση στους αλύτρωτους αδελφούς της Κρήτης, προκειμένου να πετύχει την ευαισθητοποίηση του κυπριακού λαού και την συνδρομή του στους εράνους υπέρ του κρητικού αγώνα.

Η κυπριακή εφημερίδα *Αλήθεια* τον Ιούνιο του 1896 δημοσιεύει άρθρο εφημερίδας των Αθηνών με μια περιγραφή που προσωποποιεί τον αγώνα ως «Παν ότι εν τη περιστάσει ταύτη προσφέρει τις υπέρ της ευοδώσεως αγώνος, ως ο διεξαγόμενος εν Κρήτη, μετέχει του ηρωισμού». Ο λαός με τον τρόπο αυτό εμφανίζεται ως συμμετοχος στον ηρωικό αγώνα κατά των τυράννων και υπέρμαχος του ιδεώδους της ελευθερίας. Συνεχίζει, εξαίροντας την αξία του λαού και απαξιώνοντας την πολιτική στάση της ελληνικής κυβέρνησης σημειώνοντας ότι

*«Οι Κρήτες, οι ένδοξοι και τετιμημένοι αδελφοί ημών, δεν θέλουν την πεφοβισμένην, την ταπεινήν και άγονον προστασίαν των κυβερνήσεων. Θέλουν την συνδρομήν των ομαιμόνων και των ομοφύλων αυτών».*¹³

Η ίδια εφημερίδα σε άλλο άρθρο της με τίτλο «Συνδρομαί υπέρ της Κρήτης» καλεί την ιεραρχία να δώσει το παρόν προκειμένου να σχηματιστούν ερανικές επιτροπές και να ανοίξουν κατάλογοι εισφορών. Η φτώχεια και η ανέχεια που βίωνε ο κυπριακός λαός δεν έπρεπε να σταθεί εμπόδιο, όπως και δεν στάθηκε, στην αρωγή και στην αλληλεγγύη που έπρεπε να δείξουν στον

¹² Χρηστάκης & Πατεράκης ό.π.,σ. 322-323.

¹³ *Αλήθεια*, Λεμεσός 12 Ιουνίου 1896.

ευγενή αυτό σκοπό. Το άρθρο επισημαίνει ότι «...εις πολλά μέρη ήρξαντο διενεργούμεναι συνδρομαί...δεν πρέπει να καθυστερήσει η Κύπρος, η δια τούτων στενοτάτων δεσμών συνδεομένη μετά της ηρωίδος νήσου».¹⁴

Σε επόμενο άρθρο η εφημερίδα *Αλήθεια* με τίτλο «Οι υπέρ της Κρήτης έρανοι. Εύγε εις τους Λεμησιούς», επανέρχεται στον Κρητικό αγώνα όπου και ανακοινώνει τη σύσταση της πρώτης πενταμελούς ερανικής επιτροπής με το ποσό των 125 λιρών να έχει συγκεντρωθεί εντός ολίγων ημερών, τον Ιούνιο του 1896.¹⁵ Την ίδια απήχηση είχαν και στην επαρχία οι εξελίξεις της κρητικής επανάστασης με την Πάφο να ακολουθεί την Λεμεσό και να σχηματίζει 4μελή επιτροπή για την συλλογή εισφορών με προεδρεύοντα τον Μητροπολίτη Πάφου Επιφάνιο Ένα χρόνο μετά η ίδια εφημερίδα τον Απρίλιο του 1897 ανακοινώνει την ίδρυση 14μελούς ερανικής επιτροπής πάλι στην Λεμεσό γεγονός που φανερώνει την συνεχή και αμείωτη συμπαράσταση του κυπριακού λαού στο φλέγον ζήτημα της Κρήτης και εν όψει του Ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897.

Η ιεραρχία έδωσε ισχυρό παρών στην οργάνωση και στον σχηματισμό των ερανικών επιτροπών με τον Αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο να προεδρεύει της ερανικής επιτροπής Λευκωσίας και με τη συμμετοχή επιφανών προσώπων του πνεύματος και της πολιτικής ζωής στην Κύπρο την περίοδο εκείνη όπως οι Αχιλλέας Λιασίδης, Θεοφάνης Θεοδότου, Κωνσταντίνος Διανέλλος, Πασχάλης Κωνσταντινίδης και άλλοι. Η ίδια ανταπόκριση υπήρξε και στις άλλες πόλεις και επαρχίες της Κύπρου, στα χωριά της Πάφου και της Λάρνακας.¹⁶

Η περιγραφές στον ελληνικό κυπριακό Τύπο σχετικά με τις τουρκικές θηριωδίες και τον ηρωικό αγώνα των «Ενδεών Κρητών» είχαν μεγάλη απήχηση στο αίσθημα αλληλεγγύης προς τους αλύτρωτους αδελφούς με τον ελληνοκυπριακό λαό να ανταποκρίνεται στο κάλεσμα βοήθειας επιτελώντας στο μέγιστο το εθνικό του καθήκον.

II. Κύπριοι εθελοντές στην κρητική επανάσταση εν όψει του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897.

Η Κρητική επανάσταση του 1897 βρίσκει τους Κύπριους εθελοντές ετοιμοπόλεμους. Οι πρώτοι που ανταποκρίθηκαν στο πολεμικό κάλεσμα ήταν μια ομάδα Κυπρίων σπουδαστών στην

---

¹⁴ *Αλήθεια*, Λεμεσός 26 Ιουνίου 1896.

¹⁵ Στο ίδιο.

¹⁶ Πέτρος Παπαπολυβίου, *Φαεινών σημείων ατυχούς πολέμου: η συμμετοχή της Κύπρου στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897*, Κέντρο επιστημονικών ερευνών, Λευκωσία 2001, σ. 41.

Αθήνα οι οποίοι, ανάμεσα σε άλλους εθελοντές από την Ελλάδα, αποτελούσαν μέλη της φοιτητικής φάλαγγας οργανωμένης από την Εταιρεία του Ελληνισμού. Αποβιβάστηκαν στην Κρήτη και η συμμετοχή τους στην επανάσταση και στο πλευρό του ελληνικού στρατιωτικού σώματος προκαλεί μεγάλη απήχηση στον κυπριακό λαό που σπεύδει να αναχωρήσει για να ενισχύσει τον κρητικό αγώνα. Μεγάλος αριθμός εθελοντών, προερχόμενος από τις επαρχίες Λεμεσού, Πάφου, Λάρνακας, Αμμοχώστου και Κερύνειας, αναχωρεί από την Κύπρο μέσα σε κλίμα μεγάλου ενθουσιασμού προκαλώντας Παγκύπρια συγκίνηση και το ενδιαφέρον του Τύπου.¹⁷

Το κλίμα του ενθουσιασμού και τις ελπίδες του κυπριακού λαού για την απελευθέρωση και την ένωση με την Ελλάδα των αλύτρωτων αδελφών στην Κρήτη καθώς και την νίκη των Ελλήνων κατά τον Ελληνοτουρκικό πόλεμο που ξέσπασε στις 5 Απριλίου 1897, ήρθε να ανατρέψει η υποχώρηση του ελληνικού στρατού από την Θεσσαλία και οι συνεχείς ήττες.

Τα απογοητευτικά νέα που ερχόταν από την πολεμική αναμέτρηση έκαναν ορατή την μειονεκτική θέση του ελληνικού στρατού μπροστά στον τουρκικό που υπερτερούσε και αριθμητικά αλλά και ως προς τον πολεμικό εξοπλισμό του. Η προδιαγεγραμμένη πορεία του πολέμου είχε αρχίσει να αποτυπώνεται στον ελληνικό και κυπριακό Τύπο. Η μόνη εξαίρεση στο γενικότερο αρνητικό κλίμα ήταν οι συνεχόμενες επιτυχείς άμυνες της ταξιαρχίας του συνταγματάρχη Κωνσταντίνου Σμολένσκη στο Βελεστίνο. Η εφημερίδα *Αλήθεια*, σε μια προσπάθειά της να ανεβάσει το ηθικό του λαού μετά το τέλος του πολέμου, σημειώνει

«Η εν Βελεστίνω μάχη, λέγουσιν οι ανταποκριταί των εν τω στρατοπέδω ξένων εφημερίδων, πρέπει εις το εξής να διδάσκηται ως κλασικόν μάθημα εν ταις στρατιωτικαίς σχολαίς...». Το ίδιο άρθρο συνεχίζει εξαίροντας την γεναιότητα των κυπρίων εθελοντών στον πεδίο της αναμέτρησης *«Τον πυρήνα ούτως ειπείν του στρατεύματός του αποτελούσιν οι αγαθοί Κύπριοι. Δόξα και τιμή εις τους Κυπρίους και αιωνία η ευγνωμοσύνη των Ελλήνων προς τα τέκνα της υποδούλου νήσου...»*.¹⁸

---

¹⁷ Φίλιος Ζαννέτος, *Ιστορία της νήσου Κύπρου. Από της Αγγλικής κατοχής μέχρι σήμερον*, τ. β', Λάρνακα 1911, σ. 949-950.

¹⁸ *Αλήθεια*, Λεμεσός 3 Ιουνίου 1897.

Ερευνητικά ερωτήματα.

Στόχος της παρούσης εργασίας είναι, μέσα από την έρευνα της περιόδου 1898-1905, να καταγραφεί η απήχηση που είχε στον ελληνικό κυπριακό Τύπο η ανακήρυξη της Κρητικής Αυτονομίας καθώς επίσης και τα συνακόλουθα γεγονότα μέχρι και την επανάσταση του Θερίσου όπως αυτά αποτυπώθηκαν στην αρθρογραφία της εποχής.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που προέκυψαν κατά τη διάρκεια της έρευνας είναι απόρροια των γεγονότων που σημάδεψαν τους σημαντικότερους σταθμούς του Κρητικού Ζητήματος της περιόδου 1898-1905, μέσα από την επιρροή που είχε στην κυπριακή κοινωνία η στάση των ελληνικών κυπριακών εφημερίδων. Ως το μοναδικό μέσο για την ενημέρωση του ελληνισμού της Κύπρου την εποχή εκείνη οι εφημερίδες είχαν τη δύναμη μέσα από την κριτική και από τις απόψεις που εξέφραζαν οι εκδότες να διαμορφώσουν τη στάση της κοινωνίας. Άξιο έρευνας ήταν επομένως να ερευνηθεί αν υπήρξαν περιπτώσεις κατά τις οποίες ο ελληνικός κυπριακός Τύπος επιχείρησε να ιδιοποιηθεί πολιτικά τις εξελίξεις στο Κρητικό ζήτημα προκειμένου να κατευθύνει την κοινή γνώμη.

Η είδηση της Κρητικής Αυτονομίας σηματοδοτούσε την απελευθέρωση των υπόδουλων χριστιανών από τον τουρκικό ζυγό. Ενδιαφέρον αποδείχθηκε το ερώτημα πως υποδέχτηκαν στην Κύπρο την απελευθέρωση της Κρήτης, ποιες ήταν οι αντιδράσεις των εκδοτών και αρθρογράφων της εποχής και πως γιορτάστηκε η Αυτονομία από τον ελληνισμό της Κύπρου. Τα έντυπα της περιόδου 1898-1905 σκιαγραφούσαν τα πρόσωπα που διαδραμάτισαν ουσιαστικό ρόλο στις εξελίξεις και στις αλλαγές που έλαβαν χώρα στο νησί κατά την ίδρυση της Κρητικής Πολιτείας. Στην παρούσα εργασία θα ερευνηθεί ποια στάση κράτησαν τα έντυπα της εποχής απέναντι στους πρωταγωνιστές του Κρητικού ζητήματος κατά την πρώτη φάση της Κρητικής Πολιτείας μέχρι και την επανάσταση του Θερίσου, όπως επίσης αν υπήρξε ομοφωνία ή διχασμός ανάμεσα στις ελληνικές κυπριακές εφημερίδες.

Στη νεοσύστατη Κρητική Πολιτεία επιτελέστηκε ένα κολοσσιαίο διοικητικό και μεταρρυθμιστικό έργο υπό την αρμοστεία του πρίγκιπα Γεωργίου. Θα ερευνηθεί πως αποτυπώθηκε η πρόοδος και η ευημερία του κρητικού λαού μέσα από την αρθρογραφία, τις εντυπώσεις που προκάλεσε και ποιες ήταν οι αντιδράσεις των δημοσιογράφων της εποχής. Κυρίως θα απαντηθεί το ερώτημα ποια ήταν η στάση του ελληνικού κυπριακού Τύπου ως προς την πρόοδο

που συντελέστηκε κατά τα πρώτα έτη ίδρυσης της Κρητικής Πολιτείας υπό την ηγεσία μιας ομόφυλης κυβέρνησης σε σύγκριση με την ευημερία της Κύπρου υπό την ηγεσία μιας αποικιακής διοίκησης. Επίσης ενδιαφέρον είναι να δούμε τι εντυπώσεις άφησαν στην αρθρογραφία της εποχής η στάση των μεγάλων δυνάμεων σε ότι αφορά την εμπλοκή τους στη διοίκηση της Κρήτης, κυρίως κατά την περίοδο της πρώτης και της δεύτερης θητείας του πρίγκιπα Γεωργίου ως Έπατου Αρμοστή.

Την περίοδο 1903 η αυταρχική διοίκηση του πρίγκιπα Γεωργίου προχωρά σε πολλές αυθαιρεσίες, «επιβάλλει δημοσιογραφικό συσκοτισμό» μέσω της λογοκρισίας και προχωρά στο κλείσιμο εφημερίδων της αντιπολίτευσης, ανάμεσα σε άλλες και η εφημερίδα *Κήρυξ* του ηγέτη της αντιπολίτευσης Ελευθερίου Βενιζέλου που κλείνει οριστικά στις 14 Μαρτίου 1903.¹⁹ Στον ελληνικό κυπριακό Τύπο αποτυπώνεται διάχυτη η αγάπη και η αφοσίωση στο πρόσωπο του πρίγκιπα Γεωργίου, ωστόσο έχει σημασία να δούμε αν σχολιάζει ο Τύπος τα γεγονότα αυτά και ποια η στάση του στον αντισυνταγματικό νόμο που έδωσε στον Έπατο Αρμοστή το δικαίωμα να ανακαλεί χορηγημένες άδειες προς έκδοση εφημερίδων, να κλείνει εφημερίδες και να φυλακίζει εκδότες.

Τέλος θα ερευνηθεί πως αποτυπώθηκαν στις ελληνικές κυπριακές εφημερίδες τα γεγονότα της επανάστασης του Θερίσου και ποια στάση κράτησαν τα έντυπα της εποχής απέναντι στους πρωταγωνιστές αλλά και στο αίτημα του κρητικού λαού για την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα.

---

¹⁹ Ζωή Μητσοτάκη, « Ο ρόλος της ενημέρωσης στην επανάσταση του Θερίσου », στο: Γιώργης Μανουσάκης & Βάλια Βαρουχάκη (επιμ.), *Θέρισσον 1905*, Εθνικό ίδρυμα ερευνών και μελετών « Ελευθέριος Βενιζέλος », Χανιά 2009, σ. 229.

Κεφάλαιο 1.

Βιβλιογραφική επισκόπηση.

Η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα υπήρξε αναλλοίωτος πόθος του κρητικού λαού καθώς και αδιαπραγμάτευτος στόχος. Απόδειξη της πορείας προς την ένωση η μακραίωνη ιστορία των αιματηρών κρητικών εξεγέρσεων και επαναστάσεων, όλες απότοκες της οικονομικής εξαθλίωσης των Κρητών και της στέρησης των δικαιωμάτων τους από τους ξένους κατακτητές. Με βάση τα παραπάνω και επιχειρώντας την προσπάθεια μιας βιβλιογραφικής επισκόπησης της παρούσας εργασίας, θεωρώ σημαντικό να αναφερθώ αρχικά στα βιβλία εκείνα στα οποία ανάτρεξα προκειμένου να αντλήσω όλες τις πληροφορίες που με βοήθησαν να κατανοήσω τα δίκαια αιτήματα των υπόδουλων Κρητών, την πορεία προς την ένωση και τον ρόλο που διαδραμάτισαν κατά τις κρίσιμες φάσεις του Κρητικού Ζητήματος οι πρωταγωνιστές του. Στο βιβλίο του καθηγητή Θεοχάρη Δετοράκη²⁰ σκιαγραφείται η εικόνα της κρητικής κοινωνίας πριν αλλά και κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας. Από το βιβλίο αυτό χρησιμοποίησα πολλά στοιχεία για μια σύντομη ιστορική αναδρομή στις σημαντικότερες κρητικές επαναστάσεις μέχρι την περίοδο της κρητικής αυτονομίας (1898 - 1913).

Από τη νεότερη έκδοση που επίσης αναφέρεται στην ιστορία της Κρήτης των Γιάννη Χρηστάκη – Γεωργίου Πατεράκη²¹ και συγκεκριμένα στο κεφάλαιο Γ΄, υποκεφάλαια 13 και 14 βρήκα πολλά στοιχεία που περιγράφουν όλες τις διοικητικές μεταρρυθμίσεις που συντελέστηκαν στην Κρήτη κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας καθώς και την εμπλοκή αλλά και τη στάση των μεγάλων δυνάμεων στις σχέσεις ανάμεσα στους χριστιανούς της Κρήτης και στην Υψηλή Πύλη.

Οι αιματηροί αγώνες και η αντίσταση των Κρητικών απέναντι στους κατακτητές τους στάθηκε αιτία να εκδηλωθεί ένα μεγάλο κύμα συμπαράστασης από τον κυπριακό λαό. Η αρθρογραφία της εποχής περιέγραφε ανάγλυφα τις θηριωδίες των τούρκων, τις σφαγές, τις πυρπολήσεις εκκλησιών και με αποκορύφωμα τις ειδήσεις για την επανάσταση του 1896 και τον επερχόμενο ελληνοτουρκικό πόλεμο το 1897, Έλληνες κύπριοι εθελοντές σπεύδουν να συνδράμουν στην στρατιωτική ενίσχυση του κρητικού αγώνα. Το κύμα αυτό των αγωνιστών

---

²⁰ Θεοχάρης Ε. Δετοράκης, *Ιστορία της Κρήτης*, Ηράκλειο 1990.

²¹ Χρηστάκης & Πατεράκης, *ό.π.,σ.* 305-328.

ανακόπηκε μετά την κυβερνητική προκήρυξη της αγγλικής ηγεσίας που απαγόρευε δια νόμου κάθε είδους στρατιωτική ενίσχυση της κρητικής επανάστασης.²² Στο πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου του ο Πέτρος Παπαπολυβίου παρέχει πολύ σημαντικές πληροφορίες και στοιχεία για τον ελληνοτουρκικό πόλεμο το 1897 αλλά και για τον απόηχο των τελευταίων κρητικών επαναστάσεων στον κυπριακό λαό μέσα από τον Τύπο.

Στην αρθρογραφία αλλά και στα σχόλια του συγγραφέα μπορεί κανείς να διακρίνει την αλληλεγγύη του κυπριακού λαού προς τους « αδελφούς Κρήτες ». Η συμπαράσταση αυτή εκδηλώθηκε με συντονισμένες κινητοποιήσεις από ισχυρούς παράγοντες της τοπικής κοινωνίας (μητροπολίτες, αρχιεπισκοπή, διευθυντές εφημερίδων), με σκοπό τη διοργάνωση ερανικών επιτροπών και τη συγκέντρωση χρημάτων « για τον ιερό αγώνα των αδελφών Κρητών ». Εντύπωση προκαλούν τα στοιχεία που δίνει ο συγγραφέας για την μεγάλη κινητοποίηση και προετοιμασία του κυπριακού λαού, για τη φιλοξενία των κρητικών προσφύγων εν όψει του ελληνοτουρκικού πολέμου και τη δράση της αρχιεπισκοπής για τον συντονισμό της όλης προσπάθειας. Εν κατακλείδι οφείλω να πω ότι το συγκεκριμένο βιβλίο υπήρξε πολύτιμο εργαλείο και βοήθημα στην έρευνά μου σε ότι αφορά τις εξελίξεις σε Κρήτη και Κύπρο πριν και αμέσως μετά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897.

Η πολυπόθητη ελευθερία του κρητικού λαού πραγματοποιήθηκε στις 9 Δεκεμβρίου 1898 με την άφιξη του πρίγκιπα Γεωργίου ως Ύπατου Αρμοστή των μεγάλων δυνάμεων και την ανακήρυξη της Κρήτης σε αυτόνομο κράτος υπό την επικυριαρχία της Τουρκίας.²³ Τα δυο πρώτα χρόνια στην Κρητική Πολιτεία συντελείται σημαντική πρόοδος ως προς τη διοικητική οργάνωση του νεοσύστατου κράτους, σε βαθμό που τα επιτεύγματα σε όλους τους τομείς (εκπαίδευση, υγεία, γεωργία, οργάνωση της χωροφυλακής, στην ανάπτυξη του εμπορίου και της θαλάσσιας συγκοινωνίας) προκάλεσαν το ενδιαφέρον και το θαυμασμό της διεθνής κοινής γνώμης. Η προσοχή του ελληνικού κυπριακού Τύπου είναι στραμμένη στη πρόοδο και στην ευημερία του κρητικού λαού και κυρίως στο πρόσωπο του πρίγκιπα. Από τα πρακτικά του συνεδρίου με τίτλο « *Η τελευταία φάση του Κρητικού Ζητήματος* » άντλησα πολλές πληροφορίες για τη διοικητική οργάνωση της Κρητικής Πολιτείας και για το έργο του πρίγκιπα Γεωργίου. Στην παρούσα

---

²² Παπαπολυβίου, ό.π., σ. 44.

²³ Χρηστάκης - Πατεράκης, ό. π., σ. 329.

εργασία, από το άρθρο του Μάνου Περάκη,²⁴ συμπεριέλαβα στοιχεία που αφορούν την ανάπτυξη του εμπορίου δια μέσου της θαλάσσιας συγκοινωνίας ενώ εξαιρετικά χρήσιμο ήταν και το άρθρο του Στρατή Παπαμανουσάκη²⁵ το οποίο περιγράφει σε ποια κατάσταση βρήκε την Κρήτη ο πρίγκιπας Γεώργιος μετά τις τελευταίες επαναστάσεις και τον ελληνοτουρκικό πόλεμο το 1897. Για τον αφοπλισμό των Κρητών αγωνιστών που ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για τη διασφάλιση της τάξης και της ηρεμίας στο νησί ανάμεσα σε χριστιανούς και μουσουλμάνους, άντλησα στοιχεία από το άρθρο « *Η οπλοφορία στην Κρήτη μετά τη σφαγή του Ηρακλείου* »²⁶ καθώς επίσης και από το Βιβλίο του Κώστα Εμμ. Παδουβά²⁷ όπου εστιάζει στην εμπιστοσύνη των Κρητών προς το πρόσωπο του πρίγκιπα Γεωργίου και στο τέχνασμα του αφοπλισμού.

Ιδιαίτερα χρήσιμο στην έρευνά μου αποδείχτηκε το άρθρο του Πέτρου Παπαπολυβίου « Βενιζέλος και Κύπρος, 1901–1909 »²⁸, στο οποίο ο συγγραφέας αποτιμά την στάση των ελληνικών κυπριακών εφημερίδων και στις δυο φάσεις της σύγκρουσης ανάμεσα στους πρωταγωνιστές της περιόδου 1901 και 1905 Ελευθέριο Βενιζέλο και πρίγκιπα Γεώργιο. Στην προσπάθειά μου να αντιληφθώ το πολιτικό κλίμα που επικρατούσε στην Κύπρο στην συγκεκριμένη χρονική περίοδο με σκοπό να εξηγήσω τη στάση του ελληνικού κυπριακού Τύπου απέναντι στα πρόσωπα και τα γεγονότα, το συγκεκριμένο άρθρο δίνει πληροφορίες για του πολιτευτές εκείνης της εποχής. Αναφέρει ονομαστικά τους δημοσιογράφους των εφημερίδων, οι οποίοι ήταν συγχρόνως και εκδότες – διευθυντές και κατατάσσει τις εφημερίδες σε φιλοβασιλικές, και σε αυτές που αποφεύγουν την πολεμική κατά του Βενιζέλου.²⁹ Σύμφωνα με αυτό το διαχωρισμό είχα τη δυνατότητα να αντιληφθώ καλύτερα το περιεχόμενο των άρθρων αλλά κυρίως τα μηνύματα που θέλανε να περάσουν στον κυπριακό ελληνισμό οι εκδότες με αφορμή τις

---

²⁴ Μάνος Περάκης, « Το εξωτερικό εμπόριο της Κρήτης κατά την περίοδο της αυτονομίας (1898-1912) », Θεοχάρης Δετοράκης & Αλέξης Καλοκαιρινός (επιμ.), *Η τελευταία φάση του κρητικού ζητήματος*, Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, Ηράκλειο 2001, σ. 279-297.

²⁵ Στρατής Παπαμανουσάκης, « Κρήτη 1897-1898. Από την επανάσταση στο κράτος », Θεοχάρης Δετοράκης & Αλέξης Καλοκαιρινός (επιμ.), *Η τελευταία φάση του κρητικού ζητήματος*, Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, Ηράκλειο 2001, σ. 187-214.

²⁶ Αντώνης Σανουδάκης, « Η οπλοφορία στην Κρήτη μετά τη σφαγή του Ηρακλείου (1898) », Θεοχάρης Δετοράκης & Αλέξης Καλοκαιρινός (επιμ.), *Η τελευταία φάση του κρητικού ζητήματος*, Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, Ηράκλειο 2001, σ. 159-166.

²⁷ Κώστα Εμμ. Παδουβά, *Κρήτη 1897-1913. Πολυεθνικές ένοπλες δυνάμεις. Κατοχή-Αυτονομία- Ένωση με την Ελλάδα*, Αθήνα 1997, σ. 163-165.

²⁸ Πέτρος Παπαπολυβίου, « Βενιζέλος και Κύπρος, 1901-1909 », Γιώργος Καζαμιάς & Πέτρος Παπαπολυβίου (επιμ.), *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η Κύπρος Πρακτικά Συνεδρίου*, Καστανιώτη, Αθήνα 2008.

²⁹ Στο ίδιο, σ. 50-55.

εξελίξεις του κρητικού ζητήματος υπό το πρίσμα και μιας εμφύλιας κυπριακής διαμάχης την ίδια περίοδο.

Τον Μάρτιο του 1905 ξεσπά στην Κρήτη η επανάσταση του Θερίσου. Οι επαναστάτες με το σύνθημα « ένωση ή θάνατος » κηρύσσουν την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Το κίνημα που είχε αρχηγό τον Ελευθέριο Βενιζέλο εξαπλώνεται πολύ γρήγορα και έχει απήχηση σε όλες τις πόλεις του νησιού. Από τα πρακτικά συνεδρίων και συγκεκριμένα το βιβλίο με τίτλο « *Το Θέριsson 1905* » αξιοποιήθηκαν πολλά άρθρα κυρίως εκείνα που έδιναν στοιχεία για τον ρόλο που έπαιζαν στην εξάπλωση του κινήματος τοπικοί παράγοντες αλλά και τη στάση των διεθνών δυνάμεων τόσο απέναντι στους επαναστάτες όσο και στον πρίγκιπα Γεώργιο. Οι Μεγάλες Δυνάμεις με τη στάση τους δείχνουν να ευνοούν το κίνημα γεγονός που απογοητεύει τον Ύπατο Αρμοστή³⁰ ενώ παράλληλα το κίνημα ενισχύεται και από την στάση της εκκλησίας που στο σύνολό της υποστηρίζει πολιτικά τον Ελευθέριο Βενιζέλο.³¹ Ο Μανώλης Καρέλλης συμπεραίνει ότι η γενίκευση του κινήματος προσέδωσε σε αυτό τον χαρακτήρα της επανάστασης με τη συμμετοχή όλων των διαμερισμάτων του νησιού.³² Μια διαφορετική άποψη για τον όρο επανάσταση συνάντησα στο άρθρο του Γιάννη Κοκκινάκη³³ όπου σύμφωνα με τον συγγραφέα στο Θέρισο δεν έλαβαν χώρα όλες αυτές οι αλλαγές που ορίζουν την έννοια μιας επανάστασης. Και για τον Βενιζέλο σημειώνει ότι δεν είναι επαναστάτης.

Για τα αίτια της επανάστασης και τους πρωταγωνιστές υπάρχουν αναφορές σχεδόν στα περισσότερα άρθρα όπως επίσης και στο βιβλίο της Στέλλας Αλιγαζάκη « *Θέριsson 1905* » όπου σύμφωνα με την ίδια το ενωτικό αίτημα ήταν αυτό που συσπείρωσε τον κρητικό λαό αλλά και την ηγετική τριανδρία (Κ. Φούμη, Κ. Μάνο, Ε. Βενιζέλο).³⁴ Το βιβλίο ωστόσο που αποκαλύπτει τα

---

³⁰ Μανώλης Μυλωνάκης, « Πρίγκιπας Γεώργιος: η άλλη πλευρά του Θερίσου », Γιώργης Μανουσάκης & Βάλια Βαρουχάκη (επιμ.), *Θέριsson 1905*, Εθνικό ίδρυμα ερευνών και μελετών « Ελευθέριος Βενιζέλος », Χανιά 2009, σ. 46.

³¹ Ανδρέας Νανάκης, « Η στάση της Εκκλησίας Κρήτης, στο κίνημα του Θερίσου (1905) », Γιώργης Μανουσάκης & Βάλια Βαρουχάκη (επιμ.), *Θέριsson 1905*, Εθνικό ίδρυμα ερευνών και μελετών « Ελευθέριος Βενιζέλος », Χανιά 2009, σ. 75-101.

³² Μανώλης Καρέλλης, « Η συμμετοχή του διαμερίσματος του Ηρακλείου στην επανάσταση του Θερίσου το 1905 », Γιώργης Μανουσάκης & Βάλια Βαρουχάκη (επιμ.), *Θέριsson 1905*, Εθνικό ίδρυμα ερευνών και μελετών « Ελευθέριος Βενιζέλος », Χανιά 2009, σ. 121

³³ Γιάννης Κοκκινάκης, « Η ιστοριογραφία του νικητή και το κίνημα του Θερίσου: προϋποθέσεις και αποτελέσματα της βενιζελικής πολιτικής », Γιώργης Μανουσάκης & Βάλια Βαρουχάκη (επιμ.), *Θέριsson 1905*, Εθνικό ίδρυμα ερευνών και μελετών « Ελευθέριος Βενιζέλος », Χανιά 2009, σ. 434

³⁴ Στέλλα Αλιγαζάκη, *Θέριsson 1905*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών « Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος », Χανιά 2003, σ. 16.

βαθύτερα αίτια της διαμάχης που οδήγησαν και στο κίνημα του 1905 είναι « *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η πολιτική κρίσις εις την αυτόνομον Κρήτην* » του Κωνσταντίνου Σβολόπουλου.³⁵ Ο συγγραφέας δίνει σημαντικές πληροφορίες για τα οικονομικά προβλήματα που άρχιζαν να εμφανίζονται στην Κρητική Πολιτεία, για τη δυσαρέσκεια του κρητικού λαού από την αυταρχική πολιτική του πρίγκιπα Γεωργίου καθώς επίσης και για το συντηρητικό σύνταγμα του 1898. Αποκαλύπτει τον ρόλο που έπαιξε ο Βενιζέλος στην πορεία του αιτήματος για ένωση και φωτίζει την προσωπικότητα του μεγάλου Έλληνα πολιτικού. Αξιοσημείωτο είναι ότι και στο άρθρο του ο Γιάννης Κοκκινάκης³⁶ σκιαγραφώντας την πολιτική σταδιοδρομία του Βενιζέλου από το 1880 μέχρι και το 1905, επισημαίνει ότι αν και δεν παραμένει ο ίδιος ως άνθρωπος, ωστόσο ήταν και εξακολουθεί να είναι βαθιά φιλελεύθερος πολιτικός παρά την συμβολή του στο συντηρητικό σύνταγμα του 1898.

---

³⁵ Κωνσταντίνος Δ. Σβολόπουλος, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η πολιτική κρίσις εις την αυτόνομον Κρήτην 1901-1906*, Ίκαρος, Χανιά 2005,

³⁶ Κοκκινάκης, ό.π., σ. 427-439.

Κεφάλαιο 2.

Η πολιτειακή κατάσταση στην Κρήτη κατά τη νέα φάση του Κρητικού Ζητήματος μετά τον ατυχή ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897.

2. 1 Η αυτόνομη κρητική πολιτεία και η άφιξη του ύπατου αρμοστή μέσα από τον κυπριακό Τύπο.

Η αποδοχή της αυτονομίας της Κρήτης υπό την υψηλή επικυριαρχία του Σουλτάνου ήταν το αποτέλεσμα της ατυχούς εξέλιξης του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897 αμέσως μετά την αποχώρηση του ελληνικού στρατού κατοχής από την μεγαλόνησο. Οι Μεγάλες Δυνάμεις η Ιταλία, Αγγλία, Ρωσία, Γαλλία που στο μεταξύ είχαν αναλάβει στρατιωτικά και διοικητικά τις κυριότερες πόλεις της νήσου, επέλεξαν ως νέο κυβερνήτη της Κρήτης τον δευτερότοκο γιο του βασιλιά της Ελλάδος Γεωργίου Α΄, πρίγκιπα Γεώργιο. Ο πρίγκιπας Γεώργιος, στις 9 Δεκεμβρίου 1898, γίνεται δεκτός με ενθουσιασμό και με κάθε επισημότητα από τον κρητικό λαό και τους ναυάρχους των μεγάλων δυνάμεων ως ο ύπατος αρμοστής των μεγάλων δυνάμεων της νεοσύστατης αυτόνομης Κρητικής Πολιτείας.

Το νέο πολίτευμα μπορεί να μην ικανοποίησε τον άσβεστο πόθο του κρητικού λαού για ένωση με την Ελλάδα, ήταν όμως το πρώτο βήμα για την ένωση όπως πολύ χαρακτηριστικά σημειώνει η αρθρογραφία της εποχής σε Ελλάδα και Κύπρο. Οι Έλληνες της Κύπρου γιόρτασαν την αυτονομία της Κρήτης με πάνδημες πανηγυρικές εκδηλώσεις και την περιρρέουσα ατμόσφαιρα να αποτυπώνεται στην αρθρογραφία της εποχής από το σύνολο των ελληνικών κυπριακών εφημερίδων. Τις περιγραφές του Τύπου διατρέχει ο ενθουσιασμός και η συγκίνηση για την απελευθέρωση της Κρήτης. Με τον τίτλο « Η Κύπρος εορτάζουσα » το άρθρο της εφημερίδας *Αλήθεια* περιγράφει την συλλογική κινητοποίηση του κυπριακού ελληνισμού για την σύνταξη επιτροπών προκειμένου να οργανωθεί πανηγυρικός εορτασμός στις επαρχίες Λάρνακας, Λεμεσού και Λευκωσίας αμέσως μετά την άφιξη του πρίγκιπα Γεωργίου στην Κρήτη.³⁷

Ο αντίκτυπος των ηρωικών αγώνων των Κρητών αδελφών και η έλευση του πρίγκιπα Γεωργίου αποτυπώνεται με γλαφυρότητα στο ανώνυμο άρθρο της *Αλήθειας*.³⁸ Με πολλούς

---

³⁷ *Αλήθεια*, Λεμεσός 2 Δεκεμβρίου 1898.

³⁸ *Αλήθεια*, Λεμεσός 9 Δεκεμβρίου 1898.

συμβολικούς χαρακτηρισμούς όπως το *Πάσχα της ελευθερίας*, για την απελευθέρωση της Κρήτης και *Πατρίς του Ελληνικού Άρεως* για να αποτυπώσει των ηρωισμό των αγωνιστών, ο αρθρογράφος επιχειρεί να αφυπνίσει την εθνική συνείδηση του λαού. Χρησιμοποιεί τα σύμβολα ως αποστολή για την διαμόρφωση της ταυτότητάς του ανακαλώντας στη μνήμη του, με αφορμή τις ηρωικές μάχες των Κρητών αδελφών, ιστορικά γεγονότα που έχουν την δύναμη να ενισχύουν το εθνικό αίσθημα του λαού. Προς το τέλος του άρθρου η αναφορά περί της θείας μέριμνας ως παράκληση, αποδίδει μεγαλύτερη δύναμη στο άρθρο καθώς τα πρόσωπα και τα γεγονότα συνυπάρχουν με τον χριστιανισμό και την ορθοδοξία που ως θεσμός στην κυπριακή κοινωνία είχε το μέγιστο κύρος. Παρόμοιο το ύφος και στο εκτενές άρθρο της εφημερίδας *Νέον Έθνος* με τον τίτλο « Η Κρήτη ελευθέρα» όπου διακρίνεται καθαρά ότι η αρθρογραφία της εποχής απέβλεπε στην ευαισθητοποίηση και την ενίσχυση του πατριωτισμού των Ελλήνων της Κύπρου.³⁹

Η μέρα άφιξης του νέου ηγεμόνα της ελεύθερης Κρήτης βρίσκει και τους Έλληνες της Κύπρου να συμμετέχουν στους εορτασμούς μαζί με όλο τον ελληνισμό. Οι μαζικές εκδηλώσεις θαυμασμού και αγάπης με αφορμή την άφιξη του πρίγκιπα Γεωργίου στην Κρήτη φανερώνει και την ενότητα των Ελλήνων της Κύπρου. Δεν πρέπει να περάσει απαρατήρητο το γεγονός αυτό. Το ενωτικό πνεύμα είναι διάχυτο και εκδηλώνεται, όπως μαρτυρά πλήθος άρθρων, με επίσημες ομιλίες, απαγγελίες ποιημάτων και τραγούδια.⁴⁰ Ο απόηχος των κυπριακών εκδηλώσεων φτάνει και στην Κρήτη. Αναδημοσιευμένα άρθρα του ελληνοκυπριακού Τύπου στις κρητικές εφημερίδες μαρτυρούν την εντύπωση αλλά και την συγκίνηση που προκάλεσε στην Κρήτη ο ενθουσιασμός των ελληνοκυπρίων αδελφών τους.⁴¹

---

³⁹ *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 21/3 Δεκεμβρίου 1898.

⁴⁰ Απαγγελίες ποιημάτων του Αγ. Δ. Φραγκούδη και Βασίλη Μιχαηλίδη, του εθνικού ποιητή της Κύπρου, δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα *Αλήθεια* στο φύλλο της 9ης Δεκεμβρίου 1898.

⁴¹ Για τους πανηγυρισμούς για την κρητική ελευθερία στις πόλεις της Κύπρου, για αποσπάσματα από τα αναδημοσιευμένα κυπριακά άρθρα στον κρητικό τύπο, για τα συγχαρητήρια τηλεγραφήματα προς την Κρήτη και την Ελλάδα όπως επίσης και για το λογοτεχνικό ρεύμα που εκδηλώθηκε, τους ποιητές ονομαστικά καθώς και αποσπάσματα ποιημάτων, όλα με αναφορές στον πόθο για την ελευθερία της Κύπρου και στην ένδοξον Κρήτην, βλ. Γιώργος Γεωργής, «Σχέσεις Κύπρου-Κρήτης στα νεότερα χρόνια. Μια πρώτη προσέγγιση», στο : Ερατοσθένης Γ. Καψωμένος – Εύη Βαϊτση – Κατερίνα Μαρκουλάκη (επιμ.) *Διεθνές επιστημονικό συνέδριο "Οι τέχνες και τα γράμματα στην Κύπρο" 5-8 Αυγούστου 2010*, Χανιά-Λευκωσία 2012, σ. 43-49.

Πολιτικές διαμάχες ή διχασμός ανάμεσα στον λαό κατά τις μαζικές συγκεντρώσεις δεν υπάρχει.⁴² Η ελευθερία και η ένωση είναι τα μόνα πολιτικά αιτήματα που απαντούν οι εκδηλώσεις λατρείας προς τον νέο ηγεμόνα με σκοπό την ενίσχυση του εθνικού κινήματος.⁴³ Ξεκάθαρες είναι οι πολιτικές θέσεις και οι εθνικές διεκδικήσεις που φανερώνει η παρουσία και η συμμετοχή του λαού στις δοξολογίες και στις πανηγυρικές εκδηλώσεις. Η προσδοκία για έναν ηγεμόνα ομόφυλο που θα φέρει και στην Κύπρο την λύτρωση από τα δεσμά της αποικιοκρατικής δεσποτείας φαίνεται και στο τέλος του άρθρου με τίτλο «Χαίρε, Ω Κρήτη»⁴⁴ :

«...η δική σου ανεξαρτησία, ω Κρήτη, της δίνει την ελπίδα την σώτειραν, ότι η φιλόστοργος Μήτηρ έχει και δι' Αυτήν έναν άλλον βλαστόν, έναν άλλον Περσέα, όπως λυτρώσει και την εναπομείναςαν είς το έλεος του Τέρατος άλλην Ανδρομέδαν!».

Πρωταγωνιστές στις εκδηλώσεις εκτός από το πρόσωπο του πρίγκιπα είναι και οι προστάτιδες δυνάμεις. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται υπέρ των τεσσάρων Ναυάρχων και για τα όσα οφείλει ο ελληνισμός προς τις ευρωπαϊκές δυνάμεις τις εν Κρήτη. Οι χώροι των εκδηλώσεων περιγράφονται διακοσμημένοι με τις σημαίες των τεσσάρων προστάτιδων δυνάμεων, με τους εθνικούς ύμνους να ακούγονται πρώτα των τεσσάρων ευρωπαϊκών και να ακολουθούν εν συνέχεια ο κρητικός ύμνος και ο ελληνικός.⁴⁵

Εντύπωση προκάλεσε και στην Ευρώπη ο τρόπος που ο ελληνοκυπριακός λαός γιόρτασε την απελευθέρωση της Κρήτης. Γαλλικές και Ιταλικές εφημερίδες, αναφέρει άρθρο της εφημερίδας *Αλήθεια*, περιγράφουν το απερίγραπτο κλίμα ενθουσιασμού που επικρατούσε ανάμεσα στον λαό. Την παρουσία χιλιάδων ανθρώπων κάθε ηλικίας, τις δοξολογίες και τις δεήσεις στο όνομα του πρίγκιπα Γεωργίου αλλά και στην « *υπέρ της ενώσεως της ημετέρας πατρίδος Κύπρου μετά της μητρός Ελλάδος* ».

---

⁴² Στην αρθρογραφία δεν εντοπίστηκαν αντιδράσεις ανάμεσα στον ελληνισμό της Κύπρου για την εμπιστοσύνη προς τον πρόσωπο του πρίγκιπα ως νέου ηγεμόνα.

⁴³ Κατά την δοξολογία στον ιερό ναό της Αγίας Νάπας, στις 09/12/1898, ημέρα άφιξης του πρίγκιπα Γεωργίου στα Χανιά και χοροστατούντος του Μητροπολίτη Κιτίου ακούγονται και τα εξής χαρακτηριστικά « *του ευσεβεστάτου Γεωργίου, Πρίγκιπα και Ηγεμόνα της Κρήτης και της Ενώσεως της πατρίδος ημών Κύπρου μετά της Μητρός Ελλάδος* ».

⁴⁴ *Αλήθεια*, Λεμεσός 9 Δεκεμβρίου 1898.

⁴⁵ Στο ίδιο.

Επισημαίνουν ωστόσο ότι με την ανοχή των Αγγλικών αρχών⁴⁶ κατάφερε ο ενθουσιασμός του λαού να βρει διέξοδο μέσα από τις λαϊκές γιορτές. Αξιοσημείωτο επίσης είναι το σχόλιο στο άρθρο της Ιταλικής εφημερίδας *Αιών* «...φαίνεται δε ότι οι Κύπριοι θα εόρταζον μετά του αυτού ενθουσιασμού και την ένωσιν της ιδίας των νήσου μετά της Ελλάδος».⁴⁷ Ο ελληνοκυπριακός λαός στην προκειμένη περίπτωση γιόρταζε πανηγυρικά την ανεξαρτησία της Κρήτης, την ελευθερία της και όχι την ένωση με την Ελλάδα. Υπήρχε φαίνεται έντονα η πεποίθηση στους ευρωπαϊκούς κύκλους ότι η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα είχε κατά κάποιο τρόπο δρομολογηθεί.

Η στάση των Τούρκων αμέσως μετά την κρητική αυτονομία από τα σχόλια των ελληνικών κυπριακών εφημερίδων μαρτυρά την αλλαγή στο προηγούμενο ταραγμένο και ανησυχητικό κλίμα. Οι περιγραφές αντανακλούν ένα πνεύμα συνεργασίας από κοινού με τους χριστιανούς στις προετοιμασίες για τη δεξίωση της Α. Υψηλότητας του Πρίγκιπος Γεωργίου.⁴⁸ Μάλιστα κατ' απαίτηση των Οθωμανών διπλασιάστηκε το ποσό που αρχικά είχε οριστεί για τα έξοδα της υποδοχής του ύπατου αρμοστή. Στα Οθωμανικά τεμένη αναγνώστηκαν ευχές υπέρ του Πρίγκιπα και ο λαός της Κρήτης παρουσιάζεται ενωμένος ανεξαρτήτου θρησκειύματος.

Στο ίδιο κλίμα, ειρηνικής συνύπαρξης και συνεργασίας, γιορτάστηκε ένα χρόνο μετά η εθνική γιορτή της Κρήτης της 9^{ης} Δεκεμβρίου το 1900, όπου και σ' εκείνη την περίπτωση αξιοσημείωτη είναι η συμμετοχή των Τούρκων της Κρήτης και οι εκδηλώσεις των πατριωτικών τους αισθημάτων.⁴⁹ Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ως Σύμβουλος Δικαιοσύνης της νέας κυβέρνησης, υποστήριξε με ζήλο τα δικαιώματα των Τουρκοκρητών κατά την εκπόνηση του συντάγματος, με διατάξεις για τη διαφύλαξη των θρησκευτικών ελευθεριών και την κατοχύρωση της πολιτικής

---

⁴⁶ Σχετικά με τη στάση των Άγγλων ως προς την ανοχή που έδειχναν απέναντι στις πατριωτικές εκδηλώσεις των Κυπρίων η Γαλλική εφημερίδα *Χρόνος* σε άρθρο της που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Αλήθεια* στις 15/04/1899 παρατηρεί και σχολιάζει τα εξής ενδιαφέροντα «...εκτελούνται εν Κύπρο πράγματα τα οποία δεικνύωσιν ότι η νήσος κατά τόπους διατελεί υπό την κυριαρχίαν των Άγγλων, πράγματι δε αποτελεί επαρχίαν του Ελληνικού Βασιλείου». Ο αρθρογράφος της Γαλλικής εφημερίδας αποδίδει τη νέα κατάσταση ως αποτέλεσμα της μετάβασης του πρίγκιπα στην Κρήτη. Από ότι φαίνεται ο πρίγκιπας Γεώργιος ενέπνευσε τον κυπριακό λαό και έφερε ένα νέο εθνικό παλμό με τέτοιο αντίκτυπο μέσα στην κυπριακή κοινωνία που δεν πέρασε απαρατήρητος και στην Ευρώπη.

⁴⁷ *Αλήθεια*, Λεμεσός 14 Ιανουαρίου 1898.

⁴⁸ *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 9/21 Ιανουαρίου 1899.

⁴⁹ *Κύπρος*, Λευκωσία 22 Δεκεμβρίου 1900.

τους ισότητας με τους χριστιανούς.⁵⁰ Από την αρχή της πολιτικής του πορείας σχολίαζε τα μόνιμα συνταγματικά, διοικητικά και οικονομικά προβλήματα που μάστιζαν την Κρήτη από το 1878 και υποστήριζε την ανάγκη ειρηνικής συνύπαρξης των δύο κομμάτων και των δύο θρησκευτικών κοινοτήτων.⁵¹ Μπορεί κανείς επομένως να ισχυριστεί ότι η ειρηνική συνύπαρξη των δύο κοινοτήτων οφείλεται στον φιλελευθερισμό του Βενιζέλου.

2.2 Η ενσωμάτωση της Κύπρου στην ελεύθερη Κρήτη ως λύση του Κυπριακού Ζητήματος.

Έξι μόλις μήνες μετά την άφιξη του Πρίγκιπα Γεωργίου στην Κρήτη, δημοσιεύεται μια είδηση στις ελληνικές κυπριακές εφημερίδες που θα προκαλέσει αίσθηση στον ελληνισμό της Κύπρου και ελπίδες για ενδεχόμενη επίλυση του Κυπριακού Ζητήματος με την ένωση της Κύπρου στην Κρήτη. Με τον τίτλο « Εκχώρησις της Κύπρου εις Κρήτην », η εφημερίδα *Αλήθεια*⁵² αναδημοσιεύει από τον *Νεολόγο* της 2ας Ιουλίου ότι η ένωσης της Κύπρου με την Κρήτη είναι θέμα συζήτησης μεταξύ των βουλευτών του Λονδίνου. Εφόσον η παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα παρεμποδίζεται από την Αγγλική πολιτική υποδεικνύεται ως λύση του Κυπριακού Ζητήματος η «...εκχώρησις της ελληνικότατης νήσου του Αρχιπελάγους εις την επίσης ελληνικότατην μεγαλόνησον της Μεσογείου ». Επιπλέον η *Αλήθεια* παραθέτει και το ακόλουθο τηλεγράφημα του Γεωργίου Φραγκούδη που έρχεται να επικυρώσει την εγκυρότητα της είδησης :

« Βουκουρέστι 1 Ιουλίου. Η ενταύθα εκδιδόμενη ελληνική εφημερίδα Πατρός πληροφορείται τηλεγραφικώς σήμερον εκ Λονδίνου, ότι παρά τοις αυτόθι επισήμοις κύκλοις θεωρείται λίαν πιθανή η υπό της Αγγλίας εκχώρησις της Κύπρου εις την Κρήτην » .

Η είδηση αυτή όπως ήταν αναμενόμενο δημοσιεύθηκε από το σύνολο των ελληνοκυπριακών εφημερίδων. Προκάλεσε μεγάλη αίσθηση και έφερε στην επιφάνεια πολιτικά και ηθικά διλήμματα. Από τη μια η πιθανότητα μιας λύσης όπως η ένωση με την ανεξάρτητη

---

⁵⁰ Λιλή Μακράκη, *Ελευθέριος Βενιζέλος 1864-1910. Η διάπλαση ενός εθνικού ηγέτη*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2001, σ. 384-385.

⁵¹ Στο ίδιο, σ. 231.

⁵² *Αλήθεια*, Λεμεσός 15 Ιουλίου 1899.

Κρήτη θα οδηγούσε τον ελληνισμό της Κύπρου στην ελευθερία του, από την άλλη όμως ο πόθος των Ελλήνων της Κύπρου ως ένας και αναλλοίωτος που είναι η ένωση με την Ελλάδα, είναι η λύση για την πλήρη ελευθερία του λαού και την ολοκλήρωση.⁵³ Ο αρθρογράφος της εφημερίδας *Νέον Έθνος* επισημαίνει ωστόσο την πολιτική αβεβαιότητα στην οποία βρίσκεται η Κύπρος και ότι μια τέτοια ευκαιρία θα πρέπει ίσως να αξιολογηθεί ως λύση στα αδιέξοδα που βρίσκεται το νησί «...δια αυτής θα εισέλθωμεν εις νέαν περίοδον εθνικής αναπλάσεως και οικονομικής ευρωστίας και θα θεμελιώσωμεν πολιτική εγγύην άγουσα ασφαλώς εις την μυριοπαθήν ένωσιν ». Συνεχίζει παρακάτω αναφέροντας ότι στην περίπτωση της Κρήτης η αυτονομία θα οδηγήσει τους Κρήτες στην πλήρη απελευθέρωση προβάλλοντας την ηρωική ψυχή «τον αδαμάντινον χαρακτήρα των Κρητών, την ακατάβλητον επιμονήν...» ως μόνα όπλα για την ένωση. Προκαλεί εντύπωση ότι αναφέρεται με απαξίωση στις διπλωματικές γνώσεις, στους διπλωματικούς χειρισμούς και στην πολιτική πείρα.⁵⁴

Και φυσικά όπως στα περισσότερα εκτενή άρθρα ο αναγνώστης θα βρει και σ' αυτό μια αναφορά στον κρητικό ηρωισμό και στην « υπέρλαμπρον ιστορίαν » των κρητικών αγώνων. Αφού λοιπόν ένας τέτοιος ηρωικός λαός όπως οι Κρήτες αποδέχθηκαν την αυτονομία με ευγνωμοσύνη «...τι πλέον τούτο, εάν το προτείνωσιν εις ημάς θα έχομεν το θάρρος να απαιτήσωμεν ημείς, οι μηδέν πράξαντες;...». Η σύγκριση ανάμεσα στον κρητικό και στον κυπριακό λαό τονίζεται σε πολλά σημεία του άρθρου με τη φράση οι « μηδέν πράξαντες » να επαναλαμβάνεται. Ο αρθρογράφος συνεχίζει και προειδοποιεί τον λαό ότι αυτή η είδηση δεν πρέπει να τους βρει εφησυχασμένους. Απεναντίας τους προτρέπει τη στιγμή αυτή που οι φιλέλληνες βουλευτές συσκέπτονται για την τύχη τους να δείξουν με κάθε τρόπο ότι η ένωση με την Κρήτη ανταποκρίνεται στις προσδοκίες τους.⁵⁵

Ενώ στην Κύπρο η είδηση για την ένωση με την Κρήτη εγείρει τον ενθουσιασμό στο λαό, οι Αθηναϊκές εφημερίδες έρχονται και αμφισβητούν την εγκυρότητά της. Ως αποτέλεσμα της φαντασίας χαρακτηρίστηκε από τον υπουργό εξωτερικών της Ελλάδας Άθω Ρωμανό και δημοσιογραφικό παρασκεύασμα. Στο ίδιο κλίμα και η αθηναϊκή εφημερίδα του Κύπριου Άδωνη

---

⁵³ *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 22 Ιουλίου 1899.

⁵⁴ Στο ίδιο.

⁵⁵ « Μια ζωηρά διαδήλωσις του παγκυπρίου φρονήματος ενδείκνυται απαραίτητος ερχομένη εις επίκαιρον ψυχολογική στιγμήν να ενισχύσει τους συνηγόρους της Κυπριακής υποθέσεως και ωθήσει την κυβέρνησιν της Αννάσης εις την οριστικήν απόφασιν περί της μελετωμένης γνώμης ».

Κύρου *Εστία* η οποία αποδίδει την είδηση ως προελθούσα εκ του υπομνήματος της κυπριακής εφημερίδας *Αλήθεια*. Μεταξύ άλλων αναφέρει :

« Μια των Ελληνικών εφημερίδων της Κύπρου η *Αλήθεια* προεκάλεσε εσχάτως -επ ευκαιρία της λήξεως της προθεσμίας του ηγγυημένου οθωμανικού δανείου -...τας γνώμας άγγλων βουλευτών, φιλελευθέρων κατά το πλείστον, περί του Κυπριακού εν γένει ζητήματος και του δυνατού της αποδόσεως της Κύπρου εις την Ελλάδα. Πολλοί των ευγενών τούτων Βρετανών μεταξύ των οποίων και ο Δίλλων έσπευσαν να απαντήσουν ότι δεν θα λείψουν να υψώσουν φωνήν υπέρ των Κυπριακών δικαίων. Φαίνεται όμως ότι και τίνες εξ αυτών εύρον τον μέσον όρον και εξέφρασθησαν ότι θα εργασθούν όχι υπέρ της ενώσεως της Κύπρου μετά της Ελλάδος, αλλά υπέρ της προσαρτήσεως αυτής εις την Κρητικήν ηγεμονίαν. Και έτσι η Κύπρος προσηρτήθει εις την υπό τον πρίγκιπα Γεώργιον ηγεμονίαν ! ».⁵⁶

2.3 Η πρόοδος της Κρήτης και η στασιμότητα της Κύπρου αιτία σύγκρισης με την Βρετανική αποικιοκρατική διοίκηση μέσα από τον ελληνοκυπριακό Τύπο.

Όσο το Κυπριακό Ζήτημα συνέχιζε να παραμένει άλυτο και σε στασιμότητα, στην ελεύθερη Κρήτη ο λαός απολάμβανε τα αγαθά της ελευθερίας και της προόδου που συντελέστηκε στο νησί υπό τη διοίκηση του πρίγκιπα Γεωργίου. Η εφημερίδα *Αλήθεια* με αφορμή την επέτειο της κρητικής ανεξαρτησίας και την άφιξη του νέου αρμοστή στην Κρήτη ακριβώς ένα χρόνο πριν (9 Δεκεμβρίου 1898), δημοσιεύει ένα εκτενές άρθρο με τον τίτλο « Ευτυχής Κρήτη ».⁵⁷ Σύμφωνα με αυτό, η πρόοδος που συντελέστηκε και τα προνόμια που απολαμβάνουν οι Κρήτες είναι το αποτέλεσμα της πρόνοιας μιας ομόφυλης και πατρικής κυβέρνησης.

Η σύγκριση με την κατάσταση που επικρατεί στην Κύπρο, η οποία τα τελευταία 20 χρόνια βρίσκεται υπό τη διοίκηση ενός ασφυκτικού αποικιακού καθεστώτος είναι το επακόλουθο της ευημερίας της Κρήτης. Ο ελληνικός κυπριακός Τύπος σε κάθε ευκαιρία, άλλοτε με καυστικά

---

⁵⁶ *Αλήθεια*, Λεμεσός 22 Ιουλίου 1899.

⁵⁷ *Αλήθεια*, Λεμεσός 10 Οκτωβρίου 1899.

σχόλια και άλλες φορές με βαρείς χαρακτηρισμούς, ήταν ιδιαίτερα αποκαλυπτικός ως προς τη δυσaráσκεια των Ελλήνων της Κύπρου για την Αγγλική διοίκηση.

Πριν ακόμα ολοκληρωθεί η ενός έτους αρμοστειακή διοίκηση της Κρήτης υπό του πρίγκιπα Γεωργίου γίνεται η σύγκριση με την εικοσαετή αποικιοκρατική Βρετανική διακυβέρνηση στην Κύπρο. Η πρόοδος χαρακτηρίζεται ως οφθαλμοφανής και κολοσσιαία στην Κρητική Πολιτεία, με μάρτυρες τους περιηγητές να καταγράφουν και να αφηγούνται με θαυμασμό τις αλλαγές και την πρόοδο στις τέχνες, στις επιστήμες, στην βιομηχανία όπως επίσης και στην ηρεμία που επικρατεί στο νησί με την πλήρη καταστολή της εγκληματικότητας.⁵⁸ Ως προς το τελευταίο ο ανώνυμος αρθρογράφος επισημαίνει πως :

«...η εμφάνισης δε ενός χωροφύλακος δύναται να επιβάλει την τάξιν, ενώ άλλοτε δεν ήρκουν ολόκληρα στρατιωτικά αποσπάσματα...» και συνεχίζει φέρνοντας ως παράδειγμα την πόλη των Χανίων όπου εκεί « η τάξις και η ασφάλεια είναι απαράμιλλος ».

Ως προς το παραπάνω σημείο στο οποίο τόσο κραυγαλέα επιδιώκει ο αρθρογράφος τη σύγκριση, δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι την χρονική στιγμή την οποία αναφέρει ως υπόδειγμα ευταξίας έχει ήδη ολοκληρωθεί ο πλήρης αποπλισμός των κρητικών και φυσικά είχαν τερματιστεί όλες οι επαναστατικές εξεγέρσεις με την αποχώρηση των τουρκικών στρατευμάτων από το νησί. Σημαντικό επίσης είναι ότι η εγκαθίδρυση της τάξης και της ειρήνης, που τόσο σχολιάστηκε θετικά από τον κυπριακό αλλά και τον διεθνή Τύπο ως ένα από τα θριαμβευτικά επιτεύγματα του Ύπατου Αρμοστή ήταν, ανάμεσα σε άλλα, ο πρώτος από τους τρεις όρους που του είχαν θέσει οι δυνάμεις προκειμένου να τον εξουσιοδοτήσουν ως το νέο Κυβερνήτη της Αυτόνομης Κρήτης. Ο τρίτος όρος που έπρεπε επίσης να δεχτεί ο πρίγκιπας Γεώργιος ήταν και η άμεση συγκρότηση χωροφυλακής.⁵⁹

Για την οργάνωση της χωροφυλακής ο ελληνικός κυπριακός Τύπος έδειξε αξιοσημείωτο ενδιαφέρον. Σε πολλά άρθρα υπάρχουν αναφορές για τον Ιταλό λοχαγό Federico Craver που ανέλαβε την αναδιοργάνωση της χωροφυλακής και την εκπαίδευση των νεοσυλλέκτων. Για το συγκεκριμένο θέμα ωστόσο η Λιλή Μακράκη αναφέρει ότι ο Βενιζέλος οργάνωσε τη χωροφυλακή

---

⁵⁸ *Αλήθεια*, Λεμεσός 30 Σεπτεμβρίου 1899.

⁵⁹ Παπαμανουσάκης, ό.π., σ. 210.

σε εντελώς καινούργιες βάσεις, επιλέγοντας ο ίδιος πεπειραμένους αξιωματικούς από την Ιταλία.⁶⁰ Με πολλές λεπτομέρειες περιγράφεται ο τρόπος εκπαίδευσης και εκγύμνασης τους, οι στολές τους, τονίζεται η οξύνοια και η αντίληψή τους, ενώ οι νεοσύλλεκτοι χωροφύλακες χαρακτηρίζονται μεταξύ άλλων ως οι εύζωνοι της νήσου και « *σπανιότατον υλικόν στρατού* ». ⁶¹ Πριν την άφιξη του πρίγκιπα Γεωργίου και την αναδιοργάνωση της κρητικής χωροφυλακής, στο νησί υπήρχε για την αντιμετώπιση της εγκληματικότητας η Διεθνής Στρατιωτική Αστυνομική επιτροπή, η οποία συγκροτήθηκε από τους Ναυάρχους στις 31 Αυγούστου 1898. Λειτουργούσε ως ένα διεθνές στρατοδικείο και ως το μοναδικό ποινικό δικαστήριο στο νησί. Ήταν επανδρωμένο με Γάλλο αντισυνταγματάρχη, με Ρώσο και Γερμανό υποπλοίαρχο, με έναν Ιταλό και έναν Άγγλο λοχαγό και έναν Αυστροούγγρο ανθυπολοχαγό.⁶² Αξίζει να σημειωθεί ότι για την οργάνωση και εκπαίδευση της κρητικής χωροφυλακής πρόσφερε τις υπηρεσίες του και ένα απόσπασμα 30 Κυπρίων ζαπτιέδων (Έλληνες και Τούρκοι αστυνομικοί) το διάστημα μεταξύ Νοεμβρίου 1898 και Φεβρουαρίου 1899.⁶³ Εγκωμιαστικά τα σχόλια που απέσπασαν οι Κύπριοι αστυνομικοί για τη διαγωγή, τη συμπεριφορά και για τις υπηρεσίες που προσέφεραν στην κρητική χωροφυλακή από τον αρχηγό του αγγλικού στρατού στο Ηράκλειο γράφει σε άρθρο της η *Αλήθεια* ενώ παράλληλα μεταφέρει και μια άλλη εντύπωση που άφησαν μερικοί εξ αυτών :

*«...ο εξ Ηρακλείου ανταποκριτής του Νεολόγου επί τη ευκαιρία της αναχωρήσεως αυτών : Σήμερον αναχωρούν οι 30 Κύπριοι χωροφύλακες, οι προ τριών μηνών ελθόντες ενταύθα ίνα ως πρότυπον χρησιμεύσωσιν είς τους ημετέρους, θα παραμείνει δε μόνον είς επιλοχίας χριστιανός, ως γυμναστής. Οι Οθωμανοί Κύπριοι χωροφύλακες τόσον εφανατίσθησαν υπό των εντοπίων ομοθρήσκων των, ώστε πολλάκις κατεπίεζον τους χριστιανούς και ικανάς σκηνάς προυκάλεσαν, προχθές δε εις εξ αυτών και την εικόνα του Πρίγκηπος ετόλμησε, να σχίσει εν τίνι χριστιανικό οينوπωλείο συνελήφθη όμως αμέσως και είναι ήδη φυλακισμένος »*⁶⁴

Η *Αλήθεια* στο φύλλο της 30^{ης} Σεπτεμβρίου 1899 υπό τον τίτλο « Η Κρήτη αναγεννωμένη » εκτός από τις περιγραφές για την άρτια οργάνωση της χωροφυλακής, παραθέτει πληροφορίες

---

⁶⁰ Μακράκη, ό.π., σ. 389-391.

⁶¹ *Αλήθεια*, Λεμεσός 30 Σεπτεμβρίου 1899.

⁶² Παπαμανουσάκης, ό.π., σ. 203.

⁶³ Παπαπολυβίου, « Βενιζέλος και Κύπρος, 1901-1909 », ό.π., σ.40.

⁶⁴ *Αλήθεια*, Λεμεσός 11 Μαρτίου 1899.

και για τον τρόπο που έδρασαν οι ξένες στρατιωτικές δυνάμεις και τις αλλαγές που επέφεραν στις μεγάλες πόλεις της Κρήτης. Από τις περιγραφές μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι οι ξένες δυνάμεις, με ιδιαίτερη αναφορά στους Ρώσους και τους Ιταλούς, έφεραν σημαντικές βελτιώσεις και μεταβολές στο Ρέθυμνο και στα Χανιά. Βελτίωσαν τόσο τον τρόπο ζωής των κατοίκων με τα εκπολιτιστικά τους έργα όσο και την όψη των πόλεων. Κατασκεύασαν δρόμους, κατεδάφισαν παλιές οικίες και διαπλάτυναν οδούς, έβαψαν ακόμα και τοίχους για να βελτιώσουν την αισθητική των πόλεων.

Άριστες οι εντυπώσεις για τους Ρώσους στο Ρέθυμνο, επίσης άριστες για Γάλλους και Ιταλούς. Δεν συναντά κανείς την ίδια εικόνα στο Ηράκλειο. Οι περιγραφές για την πόλη του Ηρακλείου αντανακλούν την απραγία των Άγγλων. Εκτός από την κατασκευή δυο οδών στο κέντρο της πόλης η υπόλοιπη κατάσταση χαρακτηρίζεται ως *απαισία και φρικόδης*. Στην ερώτηση του δημοσιογράφου αν οι Ηρακλειώτες είναι ευχαριστημένοι από τους Άγγλους η απάντηση είναι ότι « ...όλοι οι Κρήτες είναι ευγνώμονες προς τους ελευθερωτάς των και μετ' ευλογιών προφέρουσι τα ονόματά των... » ωστόσο προκαλεί μεγάλη εντύπωση στο κρητικό λαό ο τρόπος που οι Άγγλοι επέβαλαν την εφαρμογή των νόμων. Μάλιστα για τον τρόπο που εφάρμοζαν τους νόμους και σε συνδυασμό με την εικόνα της πόλης του Ηρακλείου δεν άφησαν καλές εντυπώσεις.⁶⁵ Για τους παραπάνω λόγους αλλά κυρίως για την επιβολή των αστυνομικών διατάξεων οι κάτοικοι του Ηρακλείου χαρακτήρισαν τους Άγγλους εκκεντρικούς και άδικους.

Το έργο που είχε επιτελέσει ο πρίγκιπας Γεώργιος στην Κρήτη, πριν ακόμα ολοκληρώσει τα δύο πρώτα έτη της αρμοστείας του έτυχε μεγάλου θαυμασμού και αναγνώρισης και έξω από

---

⁶⁵ Η εφημερίδα *Αλήθεια* φρόντιζε με συνέπεια να πληροφορεί τον κυπριακό λαό για τον αντίκτυπο που είχε η στάση των Άγγλων τόσο στην Κρήτη όσο και στην Ευρώπη. Σε φύλλο της, την 18^η Φεβρουαρίου 1899, δημοσίευσε άρθρο της Γαλλικής εφημερίδας *Χρόνος* όπου εκεί σχολιάζονται αρνητικά οι ενέργειες του Άγγλου υποστράτηγου Τσέρμσαϊν στο Ηράκλειο να εγκαταστήσει δικαστήριο υπό την προεδρεία Άγγλου δικαστή και να προβαίνει σε δικαστικές αποφάσεις χωρίς να συμβουλευεται τον Υπατο Αρμοστή Πρίγκιπα Γεώργιο όπως έκαναν οι Γάλλοι, οι Ιταλοί και οι Ρώσοι. Αυτές οι ενέργειες είχαν προκαλέσει άσχημες εντυπώσεις στην κοινή γνώμη αλλά και την ανησυχία του Πρίγκιπα. Ιδιαίτερα η δήλωση του Τσέρμσαϊν ότι οι αποφάσεις του εκδίδονται εν ονόματι της Βασίλισσας Βικτωρίας, έδιναν την εντύπωση ότι πολιτεύεται στην Κρήτη σαν να πρόκειται περί Αγγλικής αποικίας. Το περιστατικό αυτό με τον Άγγλο υποστράτηγο στάθηκε αιτία, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει το άρθρο, να επισπεύσει ο Πρίγκιπας Γεώργιος την σύγκληση νομοθετικού σώματος ως προς την οργάνωση του πολιτεύματος. Προφανώς για να αποτρέψει παρόμοιες αυθαιρεσίες και πολιτικές τακτικές στο μέλλον.

τον χώρο του ελληνισμού. Υπάρχει στον ελληνικό κυπριακό Τύπο⁶⁶ μεγαλειώδης περιγραφή της τελετής παρασημοφόρησης του πρίγκιπα Γεωργίου με τον Αγγλικό Μεγαλόσταυρο όπως επίσης και του τιμητικού γεύματος που παράθεσε προς τιμήν του ο Άγγλος Ναύαρχος. Την περιρρέουσα ατμόσφαιρα χαρακτηρίζει η διάχυτη μουσική, οι εθνικοί ύμνοι της Αγγλίας και της Κρήτης, οι επίσημοι προσκεκλημένοι με όλο το διπλωματικό σώμα, οι αξιωματικοί των διεθνών στρατευμάτων και πλήθος κόσμου. Μέσα σε κλίμα ενθουσιασμού και προπόσεων ο Άγγλος ναύαρχος μεταφέρει τον θαυμασμό του Αγγλικού λαού για την επιτυχημένη αποστολή του πρίγκιπα στην Κρήτη και για το σπουδαίο έργο του.

Οι εντυπώσεις των ξένων ανταποκριτών για την πρόοδο της Μεγαλονήσου αποτυπώνονται και στα άρθρα των εφημερίδων της Ευρώπης. Ο ελληνικός κυπριακός Τύπος φροντίζει να τα αναδημοσιεύει στα φύλλα του ενημερώνοντας τον κυπριακό λαό αλλά και ενισχύοντας παράλληλα την αγάπη των ελληνοκυπρίων προς το πρόσωπο του πρίγκιπα Γεωργίου. Αξίζει να σημειωθεί ωστόσο ότι οι βάσεις για την διοικητική οργάνωση της Κρήτης είχαν ήδη μπει πριν την κάθοδο του νέου αρμοστή στα Χανιά. Ο πρίγκιπας μπορεί να βρήκε την Κρήτη σε άσχημη κατάσταση ωστόσο δεν ήταν παντελώς αποδιοργανωμένη. Σύμφωνα με την εισηγητική έκθεση επί του σχεδίου του πολιτεύματος που είχε καταθέσει ο Ελευθέριος Βενιζέλος προβλέπονταν και συνίστανται ειρηνοδικεία, πρωτοδικεία, όλα σύμφωνα με τον κρητικό νόμο, όπως και την δημιουργία χωροφυλακής με ευρωπαϊό διοικητή⁶⁷, καθώς επίσης και λεπτομερής κανονισμός για το νέο πολίτευμα της Κρήτης.⁶⁸ Παρά τα παραπάνω όμως, είναι εμφανής η πρόθεση της αρθρογραφίας της εποχής στην ενίσχυση της ηγετικής φυσιογνωμίας του νέου ηγεμόνα. Η εφημερίδα *Έθνος* δημοσιεύει άρθρο Βρετανικής εφημερίδας με τον τίτλο « Αι πρόοδοι της Κρήτης », ⁶⁹ ένα μονομερώς εγκώμιο για τον νεαρό, ειλικρινή και ευθύ στο χαρακτήρα πρίγκιπα που αν και άπειρος, αυτός μόνο κατόρθωσε να δώσει λύση στο κρητικό πρόβλημα.⁷⁰

---

⁶⁶ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 18/31 Αυγούστου 1900.

⁶⁷ Ο Ιταλός διοικητής Federico Craver είχε οριστεί να αναλάβει ως επικεφαλής την οργάνωση χωροφυλακής πριν την έλευση του πρίγκιπα Γεωργίου.

⁶⁸ Για την κατάσταση που επικρατούσε στην Κρήτη πριν την ανάληψη της αρμοστείας από τον πρίγκιπα Γεώργιο βλ. Παπαμανουσάκης, ό.π., σ. 206-208.

⁶⁹ *Νέον Έθνος*, Λευκωσία 15/27 Ιανουαρίου 1900.

⁷⁰ Αναφέρεται στην καταστολή των ταραχών και στην ειρηνική συνύπαρξη χριστιανών και μουσουλμάνων. Κυρίως όμως αναφέρεται στο θέμα του αφοπλισμού των κατοίκων, ένα ζήτημα που απασχόλησε πολύ τις ξένες δυνάμεις. Στο ζήτημα του αφοπλισμού οι ναύαρχοι απέτυχαν να πείσουν το λαό της Κρήτης να παραδώσει τα όπλα, παρά την διπλωματία και την αποφασιστικότητά τους όπως σημειώνει ο αρθρογράφος.

Οι ξένοι ανταποκριτές αναφέρονται στην αρμοστειακή διοίκηση και στον πρίγκιπα Γεώργιο ως τον πληρεξούσιο των τεσσάρων προστάτιδων δυνάμεων. Επευφημούν τόσο τον πρίγκιπα όσο και τους συμβούλους του για τα βήματα προόδου που σημειώθηκαν στην οργάνωση της δημόσιας διοίκησης του νησιού. Δίνουν έμφαση στην οργάνωση των δικαστηρίων και στην ίση απονομή δικαιοσύνης σε όλους, χριστιανούς και Οθωμανούς.⁷¹

Η διοργάνωση της χωροφυλακής προκάλεσε θετικές εντυπώσεις και στους ξένους ανταποκριτές. Επίσης το έργο που επιτελέστηκε στην παιδεία με την ίδρυση σχολείων σε όλες τις πόλεις της Κρήτης, την οργάνωση και αποτελεσματική λειτουργία του εσωτερικού και εξωτερικού ταχυδρομείου αλλά κυρίως εντύπωση προκάλεσε η προσωπική μέριμνα που επέδειξε ο ίδιος ο Πρίγκιπας Γεώργιος για την αντιμετώπιση της λέπρας στο νησί. Ονομαστικά αναφέρονται οι ξένοι δημοσιογράφοι και στους συμβούλους του πρίγκιπα, στον υπουργό δικαιοσύνης Ελευθέριο Βενιζέλο και στον υπουργό οικονομικών Κωνσταντίνο Φούμη ως πρόσωπα μεγάλης επιρροής και δημοτικότητας.

Ο ελληνικός κυπριακός Τύπος επανέρχεται για ακόμη μια φορά στο ζήτημα παραλληλισμού της Κύπρου με την Κρήτη. Αφορμή στάθηκε η διοργάνωση διεθνούς εκθέσεως στα Χανιά. Το άρθρο⁷² της *Κύπρου* αναφέρεται στην πρόσκληση που στάλθηκε από την Κρητική κυβέρνηση στην Ελλάδα προκειμένου με την συμμετοχή της να συμβάλει στην επιτυχία της εκθέσεως. Επίσης αναφέρει ότι στην έκθεση των Χανίων προσεκλήθησαν και από την Κύπρο επισκέπτες. Ωστόσο ο αρθρογράφος εκδηλώνει το φόβο ότι όπως η Κύπρος, αν και αποδέχθηκε προηγούμενη πρόσκληση της Γαλλικής δημοκρατίας για συμμετοχή στην έκθεση των Παρισίων δεν κατάφερε να συμμετάσχει, το ίδιο πρόκειται να συμβεί και με την έκθεση στα Χανιά. Ενώ μια

Ανάμεσα στα κατορθώματα του νεαρού ηγεμόνα ο αφοπλισμός των κατοίκων είχε μεγάλη σημασία, καθώς ήταν το σημαντικότερο μέτρο προκειμένου να διασφαλιστεί η τάξη και η ησυχία στις πόλεις και κυρίως στην ύπαιθρο. Μετά από προκήρυξη του πρίγκιπα προς το λαό τεράστιες ποσότητες όπλων παραδόθηκαν στις έδρες των μεγάλων δυνάμεων, τα ιερά κειμήλια των κρητικών κατέληξαν να γίνουν καυσόξυλα θέρμανσης και καύσιμη ύλη παρασκευής συσσιτίου για τους ξένους στρατιώτες κατοχής. Για τον αφοπλισμό των κατοίκων και τις ενέργειες της Εκτελεστικής Επιτροπής για το ζήτημα αυτό πριν την έλευση του πρίγκιπα Γεωργίου βλ. « Η οπλοφορία στην Κρήτη μετά τη σφαγή του Ηρακλείου (1898) », Αντώνης Σανουδάκης σ. 159-166 στο *Η τελευταία φάση του Κρητικού ζητήματος*. Για την προκήρυξη του πρίγκιπα Γεωργίου και το τέχνασμα του αφοπλισμού βλ. Κώστα Εμμ. Παδουβά, *Κρήτη 1897-1913 Πολυεθνικές ένοπλες δυνάμεις. Κατοχή-Αυτονομία-Ένωση με την Ελλάδα*, Αθήνα 1997, σ. 163-165.

⁷¹ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 23/6 Ιουλίου 1900.

⁷² *Κύπρος*. Λευκωσία 22 Απριλίου 1900.

άλλη εξήγηση για την απουσία της κυπριακής εκπροσώπησης φέρεται να είναι η έλλειψη της θαλάσσιας συγκοινωνίας και ότι η έκθεση στα Χανιά θα αποτελέσει τρόπον τινά έναν απολογισμό των επιτευγμάτων του κρητικού λαού υπό την ενάμιση έτους νέα διοίκηση.⁷³

Η εφημερίδα *Αλήθεια* για το ίδιο θέμα είναι περισσότερο αποκαλυπτική. Δίνει έμφαση στην επίσημη ανακοίνωση εκ μέρους του υπουργού των οικονομικών Κωνσταντίνου Φούμη για την πρόσκληση συμμετοχής της Κύπρου δια της αρμοστείας αυτής. Αποδοκιμάζει την στάση της αγγλικής κυβέρνησης να μην κοινοποιήσει την επίσημη πρόσκληση του υπουργού οικονομικών της Κρήτης και η εξήγηση που δίνει για αυτή την αποσιώπηση είναι ότι η 22 ετών αγγλική διοίκηση δεν έχει να επιδείξει τίποτα διότι δεν έπραξε τίποτα. Ούτε στον τομέα του εμπορίου, ούτε της γεωργίας, ούτε στον τομέα της βιομηχανίας αλλά ούτε και στον τομέα των επιστημών.⁷⁴ Γενικότερα και στο σύνολό του ο ελληνικός κυπριακός Τύπος για τη μη συμμετοχή της Κύπρου στη διεθνή έκθεση Χανίων εμφανίζεται εξοργισμένος με τη στάση της αγγλικής διοίκησης.⁷⁵

Φανερή είναι η δυσαρέσκεια και η απογοήτευση που διακατέχει την κοινή γνώμη ως προς τα βήματα προόδου στον τομέα αντιπροσώπευσης και προβολής της Κύπρου στο εξωτερικό σε ότι αφορά την προώθηση των κυπριακών προϊόντων. Στο άρθρο αναφέρονται μόνο δύο μικρές τοπικές εκθέσεις ότι έλαβαν χώρα στην Λευκωσία και στην Κυρήνεια κι αυτές κατά τα πρώτα έτη της Βρετανικής κατοχής. Έκτοτε, ουδέποτε έγινε σκέψη για την διοργάνωση μιας διεθνούς εκθέσεως στην Κύπρο. *Η Φωνή της Κύπρου* σχολιάζει επίσης αρνητικά το γεγονός. Εκφράζει την απορία πως γίνεται να μην έχει διοργανωθεί και στην Κύπρο μια διεθνής έκθεση από την αγγλική κυβέρνηση ως προς την ανάπτυξη της βιομηχανίας και η εξήγηση που δίνει σε σύγκριση με την Κρήτη είναι ότι η διαφορά έγκειται « ..εις το ότι η κυβέρνηση της Κρήτης δεν είναι προορισμένη να φορολογεί μόνον τον λαό αυτής, χωρίς να σκέπτεται και περί της προαγωγής και αναπτύξεώς του». ⁷⁶

---

⁷³ *Κύπρος*, Λευκωσία 15 Απριλίου 1900.

⁷⁴ *Αλήθεια*, Λεμεσός 12 Μάϊου 1900.

⁷⁵ « Πως προάγονται οι λαοί – Η έκθεσις της Κρήτης – Αι παρασκευαί της εκθέσεως – Πως υποστηρίζεται η βιομηχανία, το εμπόριον, αι τέχναι – Δεκαεξ μηνών ελεύθερος βίος – Διάβασε δυστυχισμένη Κύπριε », *Αλήθεια*, Λεμεσός 5 Μάϊου 1900. Για το ίδιο θέμα τετράστιχο άρθρο « Η εν Κρήτη διεθνής έκθεσις – Μικρά σύγκρισις » στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας *Νέον Έθνος*, Λάρνακα 29/12 Μάϊου 1900.

⁷⁶ « Διεθνής έκθεσις εν Κρήτη. Πότε άρχεται – Μαθήματα εις την κυβέρνησίν μας » *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 4 Μαΐου 1900.

Το εμπόριο και η διακίνηση των κυπριακών προϊόντων δια της θαλάσσιας συγκοινωνίας και γενικότερα η ακτοπλοΐα ήταν ένα δυσεπίλυτο πρόβλημα για την Κύπρο και στο θέμα αυτό επανέρχονταν συχνά ο ελληνικός κυπριακός Τύπος, προβάλλοντας την πρόοδο που είχε η Κρήτη στο θαλάσσιο εμπόριο. Στο άρθρο επισημαίνεται η έλλειψη της ανάπτυξης στον τομέα αυτό που είχε αντίκτυπο όχι μόνο στα εξαγόμενα κυπριακά προϊόντα αλλά και στην εσωτερική διακίνηση της παραγωγής. Ακόμα και η μικρή αγροτική παραγωγή που με τόσο μόχθο κατόρθωναν οι αγρότες να συγκεντρώσουν παρέμενε στις αποθήκες να σαπίσει.⁷⁷ Εν αντιθέσει με τα λιμάνια της Κρήτης όπου σύμφωνα με τα στοιχεία που υπάρχουν στο άρθρο του Μάνου Περάκη⁷⁸ για την κατανομή της εμπορικής κίνησης των λιμανιών σε όλες τις μεγάλες πόλεις της Κρήτης με πρώτο το λιμάνι των Χανίων, παρουσίαζαν μεγάλη αλλά και τακτική κίνηση και με τα εγχώρια λιμάνια αλλά και με το εξωτερικό.

Παρόλο που η Κύπρος, ιδιαίτερα την περίοδο μετά το 1900 σκιαζόταν από τον πολιτικό αναβρασμό λόγω του αρχιεπισκοπικού ζητήματος, οι ελληνικές κυπριακές εφημερίδες στο σύνολό τους δεν παρέλειπαν να παρακολουθούν συστηματικά τις εξελίξεις στην Κρήτη και επανερχόταν τακτικά στο θέμα σύγκρισης των δυο νήσων. Η τακτική των εφημερίδων ήταν η ίδια. Εκτενή άρθρα στα οποία παραθέταν τις μεταρρυθμίσεις και την πρόοδο που έβλεπαν σε όλους τους τομείς της δημόσιας διοίκησης της Κρήτης, αντιπαραβάλλοντας τα σημεία αυτά με την εικόνα της Κύπρου την ίδια χρονική περίοδο αλλά και προγενέστερη.

Σύμφωνα με στοιχεία ωστόσο που εντοπίστηκαν στη βιβλιογραφία παρουσιάζεται μια διαφορετική εικόνα της Κρήτης από αυτή που συναντούμε στον ελληνικό κυπριακό Τύπο. Η κατάσταση στην Κρήτη την περίοδο αμέσως μετά 1901 χαρακτηρίζεται από σοβαρά οικονομικά ελλείμματα που καλύπτονταν με συνεχόμενα δάνεια. Η οικονομία χαρακτηρίζεται θλιβερή παρά την εύφορη κρητική γη λόγω των αλλεπάλληλων εξεγέρσεων και της μακρόχρονης οθωμανικής κυριαρχίας. Οι οικονομικοί πόροι της Κρήτης θα περιοριστούν ακόμα περισσότερο μετά την αποχώρηση των ευρωπαϊκών στρατευμάτων, ενώ από την πρώτη στιγμή υπήρξαν πολλά προβλήματα στην εσωτερική διοίκηση της νήσου καθώς « *παρεκολύετο πολλάκις δια την έλλειψιν*

---

⁷⁷ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 4/16 Φεβρουαρίου 1900. *Αλήθεια*, Λεμεσός 30 Σεπτεμβρίου 1899.

⁷⁸ Περάκης, ό.π., σ. 279-297.

σαφούς καθορισμού της αρμοδιότητας των επί μέρους οργάνων της πολιτείας διεθνών και τοπικών
» ⁷⁹

Συμπερασματικά μπορούμε να ισχυριστούμε ότι σε κάθε άρθρο, η πρόοδος της Κρήτης υπό την Αρμοστέα μιας ομόφυλης και πατρικής κυβέρνησης εξουδετέρωνε τις όποιες μεταρρυθμίσεις και εξελίξεις συντελέστηκαν στο δημόσιο βίο της Κύπρου κατά την πολύχρονη και μακρά διοίκηση μιας ισχυρής και φιλελεύθερης Αγγλικής διακυβέρνησης. Κατά την προσωπική μου άποψη επειδή η χρονική περίοδος της μιας διοίκησης από την άλλη έχει μεγάλη απόκλιση, η σύγκριση είναι άνιση και μπορεί να εξηγηθεί μόνο στο βαθμό που ο ελληνικός κυπριακός Τύπος αποσκοπούσε να ξεσηκώσει τον φιλειρηνικό κυπριακό λαό και να τον οδηγήσει σε μια συντονισμένη επαναστατική κινητοποίηση ως προς την διεκδίκηση της ελευθερίας του.

---

⁷⁹ Σβολόπουλος, ό. π., σ. 24.

Κεφάλαιο 3.

Η στάση και οι αποφάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων για το Κρητικό Ζήτημα την περίοδο 1900-1904.

3.1 Οι προσδοκίες για επίλυση του Κρητικού Ζητήματος με τη λήξη της τριετούς θητείας του ύπατου αρμοστή και ο απόηχος των εξελίξεων στον ελληνοκυπριακό Τύπο.

Το τελευταίο εξάμηνο μεταξύ της περιόδου 1900 και αρχές του 1901 το Κρητικό Ζήτημα μπαίνει σε μια νέα φάση. Είναι η περίοδος κατά την οποία ο πρίγκιπας Γεώργιος επαναφέρει την προώθηση του αιτήματος περί ενώσεως της Κρήτης με την Ελλάδα ως τη μόνη λύση του Κρητικού Ζητήματος.⁸⁰ Για το λόγο αυτό ξεκινά μια σειρά ταξιδιών στις ευρωπαϊκές αυλές και συναντήσεων με βασιλείς και προξένους των Μεγάλων Δυνάμεων. Ο σκοπός των συναντήσεων αυτών ήταν να εξασφαλίσει την υποστήριξη των ευρωπαίων ως προς την ικανοποίηση του αιτήματος του κρητικού λαού για ένωση με την Ελλάδα πριν λήξει η θητεία της τριετούς αρμοστείας του ως ηγεμόνας της Κρήτης.

Στον ελληνικό κυπριακό Τύπο η αρθρογραφία σχετικά με την πρόοδο, την ανάπτυξη της Κρητικής Πολιτείας καθώς και την ευημερία των ελεύθερων Κρητών μετριάζεται ενώ ο απόηχος των συναντήσεων του πρίγκιπα με την ευρωπαϊκή διπλωματία και τις Μεγάλες Δυνάμεις μονοπωλεί τις στήλες των εφημερίδων. Η *Φωνή της Κύπρου* δίνει στους αναγνώστες της συγκεκριμένες λεπτομερείς πληροφορίες για την πιθανή πορεία του Κρητικού Ζητήματος κατά τη λήξη της θητείας του πρίγκιπα Γεωργίου. Σύμφωνα με έγκυρη πληροφόρηση από πρόσωπο της διπλωματίας δημοσιεύει το πρόγραμμα που θα ακολουθήσει ο πρίγκιπας Γεώργιος κατά την ημέρα λήξης της αρμοστείας του ενώπιον της κρητικής συνέλευσης. Αναφέρεται επίσης στα δύο

---

⁸⁰ Η τακτική που εφαρμόζε ο πρίγκιπας Γεώργιος για την προώθηση του αιτήματος για ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα ήταν με την υποβολή υπομνημάτων προς τις μεγάλες δυνάμεις και με συχνές συναντήσεις με τους ευρωπαίους βασιλείς με τους οποίους είχε και συγγενικούς δεσμούς. Το ζήτημα της ένωσης τον απασχόλησε από την πρώτη στιγμή που ανέλαβε τα καθήκοντα του ως ύπατος αρμοστής της Κρήτης καθώς ήταν πάγιο αίτημα του κρητικού λαού και το συναντούσε παντού. Οι συναντήσεις ωστόσο με αίτημα την ένωση και τα υπομνήματα αυξήθηκαν όσο πλησίαζε προς το τέλος της θητείας του επιδιώκοντας να λυθεί οριστικά το κρητικό ζήτημα καθώς δεν επιθυμούσε να παραταθεί η παραμονή του στην Κρήτη. Η τακτική αυτή ήταν ένα από τα βασικά θέματα της ειδησεογραφίας στον ελληνικό κυπριακό Τύπο με τον τίτλο « Το Κρητικόν ζήτημα », « Τα αιτήματα του Πρίγκηπος Γεωργίου » .

ψηφίσματα που είναι προγραμματισμένα από την συνέλευση. Το πρώτο ψήφισμα υπέρ της ενώσεως και το δεύτερο για να εκφράσει τις ευχαριστίες και την ευγνωμοσύνη του κρητικού λαού προς τον πρίγκιπα Γεώργιο και προς τις τέσσερις προστάτιδες δυνάμεις.⁸¹

Αυτό που είναι αξιοσημείωτο στο δημοσίευμα της εφημερίδας είναι η βεβαιότητα για την επιτυχή έκβαση και λύση του Κρητικού Ζητήματος. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που δίνει το άρθρο η πραγματοποίηση της πολυπόθητης ένωσης θεωρείται σίγουρη. Το ψήφισμα της κρητικής συνέλευσης το απευθυνόμενο στις προστάτιδες δυνάμεις θα αποδείκνυε την ικανότητα του κρητικού λαού να αυτοδιοικηθεί και θα εξέφραζε τον διακαή πόθο του λαού ανεξαρτήτου θρησκευματος και φυλής για ένωση με την Ελλάδα. Η πιθανότητα μη επίλυσης του Κρητικού Ζητήματος σύμφωνα με τους πόθους του κρητικού λαού και η παράταση της μεταβατικής περιόδου στην Κρήτη μετά τη λήξη της τριετούς θητείας του πρίγκιπα Γεωργίου ήταν μάλλον απίθανη σύμφωνα με το άρθρο.

Μπορεί τα αισιόδοξα νέα από τις εξελίξεις στην Κρήτη να μην είναι την περίοδο εκείνη τα κεντρικά θέματα της ειδησεογραφίας στον ελληνικό κυπριακό Τύπο, ωστόσο η αναζωπύρωση του αιτήματος για ένωση με την Ελλάδα και η κινητοποίηση του κρητικού λαού δια μέσου των αντιπροσώπων του προκαλούν σε μερίδα του ελληνικού κυπριακού Τύπου το έναυσμα για νέα αντιπαράθεση ανάμεσα στις δυο αντίπαλες παρατάξεις που είχαν δημιουργηθεί με αφορμή το αρχιεπισκοπικό ζήτημα. Οι πολιτικές διαμάχες που ξέσπασαν στην Κύπρο λόγω του αρχιεπισκοπικού ζητήματος 1900-1910, οδήγησαν στη διαμόρφωση δύο τάσεων, των αδιάλλακτων εθνικιστών που ζητούσε ένωση και μόνο ένωση με την Ελλάδα και των διαλλακτικών που υποστήριζαν την ένωση μέσα από τον διάλογο με τις αγγλικές αρχές και μέσα στα πλαίσια ενός μακροπρόθεσμου στόχου με ενδιάμεσες λύσεις.⁸² Οι αδιάλλακτοι, γνωστοί ως Κιτιακοί, ήταν υποστηρικτές του Μητροπολίτη Κιτίου Κύριλλου Παπαδόπουλου και οι διαλλακτικοί, γνωστοί ως Κυρηνειακοί, υποστήριζαν τον Μητροπολίτη Κυρηνείας Κύριλλο Βασιλείου για τη θέση του αρχιεπισκοπικού θρόνου.⁸³

---

⁸¹ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 15/28 Σεπτεμβρίου 1900.

⁸² Γεώργιος Γεωργής, « Οι απαρχές του Κυπριακού Εθνικού Κινήματος », Ιωάννης Θεοχαρίδης (επιμ.), *Κύπρος. Το πολιτισμικό της πρόσωπο δια μέσου των αιώνων*, Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου, Λευκωσία 2003, σ. 175.

⁸³ Σωφρόνιος Γ. Μιχαηλίδης, *Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας*, Ι. Μητρόπολις Κιτίου, Λάρνακα – Κύπρος 1992, σ. 319-320.

Ενδεικτικό του πολιτικού κλίματος που επικρατεί στην Κύπρο την περίοδο αυτή, είναι το παρακάτω απόσπασμα από το άρθρο της *Κύπρου* με τίτλο « Οία Μακαριότης », το οποίο καταδικάζει την παρουσία Οθωμανών παρά το πλευρό του Μητροπολίτη Κιτίου κατά τη διάρκεια διαδήλωσης των Κιτιακών υπέρ των εθνικών και εκκλησιαστικών ζητημάτων της Κύπρου. Με αφορμή λοιπόν τις εξελίξεις στην Κρήτη το άρθρο χαρακτηριστικά σχολιάζει :

*« Αν η Κρήτη δικαίως αξιοί ότι δύναται να δώση εις πάντας μαθήματα σθεναράς και ακάμπτου επιδιώξεως των εθνικών πόθων, η Κύπρος όμως δύναται να διαφιλονικήση όπερ εαυτής τα πρωτεία πολιτικής περινοίας. Όσοι έχουν και την ελαχίστην αμφιβολίαν δύναται να πεισθώσι περί τούτου εκ μόνου του γεγονότος της αναμίξεως αλλοεθνών στοιχείων εις την υπέρ του Μ. Κιτίου διαδήλωσιν της Δευτέρας».*⁸⁴

Οι Μεγάλες Δυνάμεις προκειμένου να διασφαλίσουν τα συμφέροντα τους στην ανατολική μεσόγειο δεν επιθυμούσαν αλλαγές στην αρχή διατήρησης της ισορροπίας στην ευρύτερη περιοχή. Σε αυτό οφείλεται η στάση αναμονής που υιοθέτησαν αναφορικά με το Κρητικό Ζήτημα όπως επίσης και στις αντιδράσεις και στις πιέσεις της Τουρκίας και απορρίπτουν τις προτάσεις του πρίγκιπα Γεωργίου για οποιαδήποτε μεταβολή στο ισχύον πολιτειακό καθεστώς. Τα νέα προκάλεσαν αίσθηση στην Κύπρο μετά τις αισιόδοξες προβλέψεις και προσδοκίες για την οριστική λύση του κρητικού ζητήματος για ένωση με την Ελλάδα.

Η *Φωνή της Κύπρου* δημοσιεύει το κείμενο της ανακοίνωσης των τεσσάρων δυνάμεων προς τον πρίγκιπα όπου ανάμεσα σε άλλα επισημαίνεται ότι δεν είναι δυνατό κάτω από τις παρούσες περιστάσεις και τις πολιτικές και διοικητικές συνθήκες στις οποίες βρίσκεται η νήσος να συντελέσουν σε τροποποίηση της πολιτειακής κατάστασης. Προτρέπουν τον πρίγκιπα να ενώσει τις προσπάθειές του με αυτές των Δυνάμεων προκειμένου να προληφθεί κάθε άκαιρη διαδήλωση που μπορεί να βλάψει την κανονική εξέλιξη των πραγμάτων στη νήσο. Προσδοκούν και πιστεύουν ότι ο πρίγκιπας θα εξακολουθήσει να εξασκεί την εντολή των δυνάμεων μέχρι λήξεως της θητείας του.⁸⁵

⁸⁴ *Κύπρος*, Λευκωσία 15 Σεπτεμβρίου 1900.

⁸⁵ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 3/16 Μαρτίου 1901.

Η ίδια εφημερίδα παρακολουθεί τις εξελίξεις και ανελλιπώς ενημερώνει τους αναγνώστες τις για τις συζητήσεις μεταξύ των ευρωπαϊκών ανακτοβουλιών καθώς τίθεται θέμα, παρά την απόρριψη των προτάσεων του πρίγκιπα Γεωργίου, η κατάληψη της Κρήτης από ελληνικό στρατό ο οποίος και θα αντικαταστήσει τα διεθνή στρατεύματα.⁸⁶ Λίγες μέρες αργότερα πληροφορεί τους αναγνώστες της για την αιφνίδια μετατροπή στις διαθέσεις των Δυνάμεων καθώς απορρίπτουν και την πρόταση για αντικατάσταση του διεθνή στρατού, ενώ το άρθρο κλείνοντας ευελπιστεί ότι οι βουλευτικές εκλογές της 15^η Απριλίου θα καθορίσουν την τύχη της Κρήτης. Αξιοσημείωτο είναι ότι ο αρθρογράφος σημειώνει πως με το παρόν καθεστώς η Κρήτη δεν είναι ούτε ελληνική, ούτε τουρκική, ούτε ευρωπαϊκή, ούτε κρητική και ένα τέτοιο καθεστώς δεν δύναται να παραταθεί.

Την ίδια ώρα που η *Φωνή της Κύπρου* ενημερώνει τους αναγνώστες της για τις δυσάρεστη τροπή που έχει πάρει η πορεία του Κρητικού Ζητήματος, η *Κύπρος* εμφανίζεται αισιόδοξη και πληροφορεί για νέα ευχάριστη εξέλιξη από φήμες στους ανώτερους κύκλους.⁸⁷ Τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο σε αρκετές περιπτώσεις εντοπίστηκαν ειδήσεις που ήταν αντιφατικές μεταξύ των εφημερίδων αναφορικά με την πορεία του Κρητικού Ζητήματος και ποια στάση θα κρατούσαν οι Δυνάμεις απέναντι στα αιτήματα του πρίγκιπα. Γενικότερα το κλίμα στην αρθρογραφία έτεινε να είναι αισιόδοξο και υποστηρικτικό προς το πρόσωπο του πρίγκιπα Γεωργίου.

---

⁸⁶ « Το ζήτημα της Κρήτης. Συνεννοήσεις Δυνάμεων – Ελληνικός στρατός εις την νήσον », *Φωνή της Κύπρου*, 10/23 Φεβρουαρίου 1901.

⁸⁷ « Η απόρριψη των προτάσεων του πρίγκιπα – Τι συζητούν οι Δυνάμεις », *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 17/2 Μαρτίου 1901, « Η Κρήτη – Νέα φάσις του ζητήματος », 24/9 Μαρτίου 1901. « Το ζήτημα της Κρήτης », *Κύπρος*, Λευκωσία 9 Μαρτίου 1901.

3.2 Η απόλυση του Ελευθερίου Βενιζέλου και ο αντίκτυπος στον ελληνικό κυπριακό Τύπο.

Οι προσπάθειες του πρίγκιπα Γεωργίου κατά τις περιόδους του στις ευρωπαϊκές αυλές κατέληξαν άκαρπες. Το Φεβρουάριο του 1901 οι Μεγάλες Δυνάμεις με διακοίνωσή τους απορρίπτουν τις προτάσεις του πρίγκιπα, φανερώνοντας τις προθέσεις τους για διατήρηση της υπάρχουσας πολιτειακής κατάστασης στην Κρήτη. Υποσχέθηκαν ωστόσο τη συμπαράσταση και ενδιαφέρον για τα εσωτερικά προβλήματα της νήσου.⁸⁸ Τα γεγονότα αυτά προκάλεσαν αντιδράσεις με κυριότερο εκφραστή τον υπουργό δικαιοσύνης της κρητικής κυβέρνησης Ελευθέριο Βενιζέλο.

Η πρόταση του Βενιζέλου, μετά την αποτυχία του πρίγκιπα να εξασφαλίσει την υποστήριξη των Μεγάλων Δυνάμεων για λύση του Κρητικού Ζητήματος σύμφωνα με τους πόθους του κρητικού λαού, ήταν η πλήρης αυτονόμηση της Κρήτης και η σταδιακή πορεία προς την ένωση όταν θα το επέτρεπαν οι κατάλληλες συγκυρίες. Ο Βενιζέλος δημοσιοποίησε τη διαφωνία του με τους μέχρι τότε χειρισμούς του Κρητικού Ζητήματος από τον πρίγκιπα Γεώργιο και υπέβαλε την παραίτησή του η οποία δεν έγινε αποδεκτή. Την αμέσως επόμενη μέρα τα δημοσιεύματα των Αθηναϊκών εφημερίδων μιλούσαν όχι για αποδοχή παραίτησης αλλά για απομάκρυνσή του από την κρητική κυβέρνηση που σήμαινε απόλυση και κοινοποιήθηκε με διάταγμα που εξέδωσε ο πρίγκιπας Γεώργιος στις 20 Απριλίου 1901.⁸⁹

Ο Βενιζέλος για τη στάση του αυτή κατηγορήθηκε και διώχθηκε πολιτικά ως υπονομευτής του ενωτικού αγώνα. Οι αρμοστειακοί κύκλοι επέρριψαν στον υπουργό δικαιοσύνης την ματαιώση της ευτυχούς λύσης του εθνικού θέματος κατά τους τελευταίους μήνες του 1900.⁹⁰ Ο ελληνικός κυπριακός Τύπος αντέδρασε αρνητικά στην παρέκκλιση του Βενιζέλου από την πολιτική που ακολουθούσε ο ύπατος αρμοστής σχετικά με τη λύση του κρητικού ζητήματος. Η *Φωνή της Κύπρου* χαρακτήρισε ως σκάνδαλο την πρόταση του υπουργού και ότι δικαίως οδηγήθηκε στην απόλυσή του, δείχνοντας έτσι για ακόμα μια φορά πίστη και αφοσίωση στο πρόσωπο του πρίγκιπα.⁹¹

---

⁸⁸ Παδουβάς, ό.π., σ. 173.

⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 173.

⁹⁰ Σβολόπουλος, ό.π., σ. 62.

⁹¹ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 31/13 Απριλίου 1901.

Ανάλογο είναι και το εκτενές τετράστηλο καταδικαστικό άρθρο από το ημίφυλλο του *Ευαγόρα* με τον τίτλο « Προσοχή από των πατριωτικών αγυρτών ». Η άτυχη έμπνευση ή η κακόβουλη πρόθεση, όπως χαρακτηρίζει ο αρθρογράφος την κίνηση του Βενιζέλου να προτείνει ως αίτημα προς τις Μεγάλες Δυνάμεις την ανακήρυξη της Κρήτης ως ανεξάρτητη ηγεμονία, δικαίως προκάλεσε τη σφοδρή αγανάκτηση του κρητικού λαού και την επίκριση του ελληνικού Τύπου. Έκρινε την πρόταση του Βενιζέλου ως αντεθνική και προδοτική και επισημαίνει ότι το γεγονός αυτό πρέπει να προκαλέσει την προσοχή του ελληνικού κυπριακού λαού, διότι η Κύπρος και η Κρήτη έχουν κοινό εθνικό προορισμό και κοινά εθνικά καθήκοντα να επιτελέσουν. Μια ανεξάρτητη ηγεμονία στην Κρήτη θα μπορούσε να αποτελέσει εθνική συμφορά και τους ίδιους κινδύνους ενέχει και η αντεθνική πρόταση που κατ'επανάληψη ακούστηκε και για την Κύπρο να κηρυχθεί κτήση Αγγλική. Το άρθρο συνεχίζει με το ίδιο αυστηρό ύφος καταδικάζοντας και απορρίπτοντας κάθε πρόταση που ενέχει τον κίνδυνο να αποκόψει δια παντός τα ελληνικά τμήματα από τον εθνικό κορμό.

Ως προς τον τίτλο του άρθρου ο δημοσιογράφος αποδίδει τον χαρακτηρισμό πατριωτικούς αγύρτες στην μερίδα εκείνη του ελληνικού κυπριακού Τύπου που εκφράζει τις απόψεις και τις ενέργειες γνωστής ευτυχώς για τον τόπο φατρία, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, για να καταλήξει στο μείζον θέμα της εποχής την διάσπαση της εθνικής ενότητας ένεκα του εκκλησιαστικού ζητήματος.⁹² Στο ίδιο κλίμα και οι εφημερίδες των Αθηνών, όπου με καταδικαστικό τρόπο και με βαρύς χαρακτηρισμούς όπως προδότη των εθνικών συμφερόντων, έδειξαν την ικανοποίησή τους για την απόλυση του Βενιζέλου από τον πρίγκιπα.⁹³

Ο ελληνικός κυπριακός Τύπος αν και στο σύνολό του παρακολουθούσε τις εξελίξεις στην Κρήτη δημοσιεύοντας ειδήσεις σε τακτική βάση πρέπει να αναφέρω ότι για το ζήτημα που προκλήθηκε με την απόλυση του υπουργού δικαιοσύνης και παρά τις αντιδράσεις στον Αθηναϊκό Τύπο οι ελληνικές κυπριακές εφημερίδες δεν έδειξαν το ανάλογο ενδιαφέρον. Εντοπίστηκαν μόνο δύο άρθρα, καταδικαστικά ωστόσο για τον πρώην υπουργό. Η προσοχή του κυπριακού τύπου τον Μάρτιο και Απρίλιο του 1901 ήταν στραμμένη αποκλειστικά στο εκκλησιαστικό ζήτημα. Ωστόσο σε δημοσίευμα της *Φωνή της Κύπρου* με τον τίτλο « Προτάσεις περί ηγεμονίας – Τί θα δείξουν οι προσεχείς εκλογές » γίνεται λόγος για το αν ο κρητικός λαός επιθυμεί την ανακήρυξη της νήσου

---

⁹² *Ευαγόρας*, Λευκωσία 30 Μαρτίου 1901.

⁹³ *Εμπρός*, Αθήνα 21 Μαρτίου 1901, *Εστία*, Αθήνα 21 Μαρτίου 1901.

ως ανεξάρτητη ηγεμονία. Ο πρίγκιπας αποκρούει την παραπάνω θέση, ενώ το άρθρο τελειώνει με την πίστη ότι ο κρητικός λαός δεν θα παρεκκλίνει από τους αγώνες για ένωση μετά της μητρός του. Στο άρθρο δεν γίνεται καμία αναφορά στο όνομα του Βενιζέλου, αν και γίνεται φανερό ότι η πρόταση περί ηγεμονίας ήταν παρεπόμενο της κατάστασης που δημιουργήθηκε από τις βενιζελικές προτάσεις.⁹⁴

Αξίζει να σημειωθεί εδώ το γεγονός ότι όλες οι ενέργειες του πρίγκιπα σχετικά με την πολιτική που ακολούθησε στις επαφές του με τις ξένες δυνάμεις για την προώθηση του κρητικού ζητήματος, είχαν την υποστήριξη του ελληνικού κυπριακού Τύπου στο σύνολό του ακόμα και μετά την απόρριψη των προτάσεων του από τις δυνάμεις. Στην Κρήτη ωστόσο οι σύμβουλοί του και γενικά ο διπλωματικός κύκλος παρουσίασε μια διαφορετική εικόνα. Σύμβουλός του αναφέρει ότι: « ο πρίγκιπας δια της σπουδής και απερισκεψίας του μας οδηγεί επί την παρέκκλιση από της ευθείας οδού και μας ωθεί προς μια πολιτική επικίνδυνη ».⁹⁵

Η άποψη που καλλιεργήθηκε για το πρόσωπο του Βενιζέλου και τη στάση του ως υπονομευτή του εθνικού ενωτικού αγώνα του κρητικού λαού, οφείλεται κατά την άποψή μου αφενός στη σύγκρουση που προέκυψε ανάμεσα στον ίδιο με τον πρίγκιπα Γεώργιο και αφετέρου στον τρόπο με τον οποίο ο Βενιζέλος διαχειριζόταν το ενωτικό ζήτημα. Ο Βενιζέλος είχε έρθει πολλές φορές σε σύγκρουση με τον πρίγκιπα υποστηρίζοντας την άποψη ότι κάτω από την κατοχή τεσσάρων στρατιωτικών δυνάμεων η Κρήτη δεν ήταν αυτόνομη. Επίσης τόνιζε ότι ο ύπατος αρμοστής διορίστηκε από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις και ως εντολοδόχος των μεγάλων δυνάμεων η εξουσία του ήταν σε πολλά ζητήματα περιορισμένη.

Για τον κυπριακό ελληνισμό η ενωτική αναγκαιότητα είχε ταυτιστεί με την ελπίδα που έδιναν οι προσπάθειες του πρίγκιπα Γεωργίου να πείσει τις ευρωπαϊκές δυνάμεις να λύσουν οριστικά το Κρητικό Ζήτημα με την παραχώρηση της Κρήτης στην Ελλάδα. Επιπλέον η εικόνα που είχε σχηματίσει ο ελληνισμός της Κύπρου για το πρόσωπο του πρίγκιπα ήταν εξισωμένη με το πρόσωπο του Θεού, εμφορούμενη από την αγάπη που είχε και προς τον βασιλιά της Ελλάδας. Ο Βενιζέλος από την άλλη ήταν φορέας μιας άλλης αντίληψης ως προς τη διαχείριση του εθνικού ζητήματος της Κρήτης, διαφορετικής από εκείνης των περισσότερων κρητικών ιθυνόντων.⁹⁶

---

⁹⁴ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 17/30 Μαρτίου 1901.

⁹⁵ Σβολόπουλος, ό. π., σ. 54.

⁹⁶ Στο ίδιο, σ. 45.

Πίστευε ότι η αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των εθνικών θεμάτων είναι δια μέσου της διπλωματικής μεθόδου και με την αποφυγή συγκρούσεων με τις μεγάλες δυνάμεις.⁹⁷ Οι ισχυροί κυριαρχούν πάντα στους ασθενέστερους και η Ελλάδα ως μικρό έθνος είχε ανάγκη την ευμένεια των Μεγάλων Δυνάμεων.⁹⁸

3.3 Το ενωτικό ψήφισμα του 1903 και το κρίσιμο ταξίδι του πρίγκιπα Γεωργίου στην Ευρώπη τον Αύγουστο το 1904.

Το αίτημα για ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα επανέρχεται δυναμικά τον Μάιο του 1903 από τον πρίγκιπα Γεώργιο μετά την θριαμβευτική νίκη του στις εκλογές. Ο Βενιζέλος και η παράταξή του στις εκλογές του 1903 εκμηδενίζονται κομματικά.⁹⁹ Οι συνθήκες κάτω από τις οποίες πραγματοποιήθηκαν οι εκλογές του 1903 είχαν αποτέλεσμα να ενταθούν τα πολιτικά πάθη και οι διαφορές ανάμεσα σε βενιζελικούς και ηγεμονικούς να είναι πλέον αγεφύρωτες.

Στις εκλογές αυτές ο πρίγκιπας ηγήθηκε της προεκλογικής του εκστρατείας με σκοπό να κερδίσει έδαφος και επικαλούμενος το ενωτικό σύνθημα εξασφαλίζει τη νίκη και την πλειοψηφία στην νέα Κρητική Βουλή. Η νέα Βουλή συνήλθε στις 9/14 Μαΐου και εκεί συντάχθηκε και υποβλήθηκε το ψήφισμα για ένωση προς τις Μεγάλες Δυνάμεις.¹⁰⁰ Το ενωτικό ψήφισμα της νέας Βουλής είχε την ίδια τύχη με το υπόμνημα του πρίγκιπα με αίτημα την ένωση ένα χρόνο πριν τον Φεβρουάριο του 1902, την απόρριψή του από τις Μ. Δυνάμεις. Το κύρος του πρίγκιπα Γεωργίου έχει αρχίσει να κλονίζεται και να προκαλεί ανησυχία στην κοινή γνώμη. Οι δύο ιδιότητες του Έπατου Αρμοστή, ως εγγυητή του κατεστημένου και ως εκπροσώπου της ενωτικής ιδέας έρχονται σε αντίθεση ενώ αρχίζει να αμφισβητείται και η αποτελεσματικότητα των μεθόδων του.¹⁰¹ Μετά την απογοήτευση από την νέα απόρριψη του ψηφίσματος για ένωση από τις Δυνάμεις αρχίζουν να οργανώνονται και τα πρώτα συλλαλητήρια ενώ εντείνονται οι αντιθέσεις μεταξύ φιλοβενιζελικών και φιλοπριγκιπικών κύκλων.

---

⁹⁷ Ο πρίγκιπας Γεώργιος με την αδιαλλαξία του στο ζήτημα της Κρήτης δυσανεστούσε τις μεγάλες δυνάμεις και τις έφερνε μπροστά σε σοβαρά διλήμματα εις βάρος της Ελλάδας.

⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 47.

⁹⁹ Κοκκινάκης, ό.π., σ. 433.

¹⁰⁰ Σβολόπουλος, ό.π., σ. 74.

¹⁰¹ Στο ίδιο, σ. 75.

Συλλαλητήρια, διαδηλώσεις και ψηφίσματα υπέρ της ένωσης χαρακτηρίζουν το γενικότερο κλίμα στον κρητικό λαό φανερώνοντας μια έκδηλη ανησυχία. Δυο είναι τα σημαντικότερα γεγονότα της χρονιάς που ακολούθησε μετά τις εκλογές του 1903. Το πρώτο είναι το επεισόδιο που προκλήθηκε από ομάδα Κρητών αγωνιστών υπέρ της ένωσης τον Ιούλιο του 1904 στους Λάκκους Χανίων, με την υποστολή της κρητικής σημαίας και την ανύψωση της ελληνικής με την επιγραφή ζήτω η ένωση και το δεύτερο και σημαντικότερο το ταξίδι του πρίγκιπα στο εξωτερικό τον Αύγουστο του 1904. Ο πρίγκιπας Γεώργιος παραμένοντας σταθερά αμετακίνητος στη μονοδιάστατη « πολιτική των ταξιδίων »¹⁰² και με αφορμή τη λήξη της δεύτερης τριετούς θητείας του αλλά κυρίως αναγνωρίζοντας την σοβαρότητα της έκρυθμης κατάστασης που έπαιρνε μεγάλες διαστάσεις στο νησί, ξεκινά μια περιοδεία στην Ευρώπη με σκοπό να πείσει τις δυνάμεις να λάβουν μέτρα προς κατευνασμό της κοινής γνώμης.

Ο ελληνικός κυπριακός Τύπος μεταφέρει το κλίμα που επικρατεί στην Κρήτη λίγο πριν την αναχώρηση του πρίγκιπα Γεωργίου. Πάνδημες λαϊκές συναθροίσεις, για την υπογραφή ψηφισμάτων υπέρ της ενώσεως, μέσα σε κλίμα ενθουσιασμού και συγκίνησης μαρτυρούν τον άσβεστο πόθο του κρητικού λαού για την ένωση της νήσου με την Ελλάδα. Επιφανείς πολιτευτές, παλιοί αγωνιστές συνήλθαν κατά χιλιάδες από κάθε γωνιά της Κρήτης.

«...οι μεν Κυβερνητικοί και Κουντουρικοί εν τη ιστορικοτάτη θέση Μπουτσουνάρια τα οποία από των παλαιωτάτων χρόνων ήσαν το κέντρο των πολεμικών συναθροίσεων και από των οποίων πλείστες επι της παλαιάς διοικήσεως εκηρύχθει η ένωσις, οι δε Βενιζελικοί εν τη θέση Χρυσοπηγή ιστορική και ταύτη, με εκατοντάδες ελληνικών σημαιών. Οι συνελθόντες εν παραδειγματική ησυχία και τάξη, αλλ' εν πλήρη φρενίτιδι ενθουσιασμού, μετά τας αγορεύσεις επιφανών πολιτευομένων, καλυφθείσας δι ατελευτήτων ζητωκραυγών υπέρ της ενώσεως, υπέγραψαν το εξής λαοψήφισμα..

Λαοψήφισμα.

Ο Λαός της Κρήτης ...αποφαίνεται καίπερ γινώσκων, ότι η Α. Β. Υψηλότης ο Πρίγκηψ Γεώργιος κατά την προσεχή Αυτού αποδημίαν ουδέν θα παραλείψη προς

---

¹⁰² Με τη φράση αυτή ο Ελευθέριος Βενιζέλος χαρακτήριζε την πολιτική τακτική που εφάρμοζε ο πρίγκιπας Γεώργιος στις προσπάθειές του να πείσει τις μεγάλες δυνάμεις να δώσουν λύση στο κρητικό ζήτημα, την ένωση της νήσου με την Ελλάδα.

*πλήρως του δικαιοτάτου των πόθων του Κρητικού λαού και ευελπιστών, ότι και αι Μ. Δυνάμεις αναγνωρίζουσι το νόμιμον και δίκαιον των πόθων τούτων, καθήκον όμως αυτού θεωρεί να διακηρύξει και πάλι, ότι είναι έτοιμος να προβεί αδιστάκτως εις πάσαν θυσίαν, όπως επιτύχει την πλήρη εθνικήν αυτού αποκατάστασιν... ».*¹⁰³

Συν τω χρόνω, σε όλους τους τόπους των συναθροίσεων κυκλοφορούσε κατά χιλιάδες αντίτυπα η προκήρυξη « Ένωσης ή Θάνατος » που προκάλεσε ενθουσιασμό στον κρητικό λαό και μια μαζική συμμετοχή και ενότητα του απλού λαού, κυβερνητικών και βενιζελικών στις συγκεντρώσεις που δεν σχολιάστηκε από τον ελληνοκυπριακό Τύπο.

Οι ειδήσεις στις ελληνικές κυπριακές εφημερίδες από το ταξίδι του πρίγκιπα δεν είναι καθόλου αισιόδοξες για το Κρητικό Ζήτημα, « *Η λύσις δια της ενώσεως αποκλείεται* »¹⁰⁴ οι πρώτες δηλώσεις των Μ. Δυνάμεων, « *...οι Δυνάμεις δεν φαίνονται επί του παρόντος διατεθειμέναι να επιτρέψωσι την ένωσιν, ότι όμως δυνατόν να εγκρίνωσιν άλλην, τινά του καθεστώτος τροποποιήσιν...* »¹⁰⁵ δηλώνει ο πρίγκιπας και επιρρίπτει στον Βενιζέλο την κωλυσιεργία του ζητήματος.

*«...Είναι αίσχος καθ'ον χρόνον επιδιώκομεν την εθνικήν της Κρήτης αποκατάστασιν να ευρίσκωνται Έλληνες είτε εν τω βασιλείω είτε εν Κρήτη, προσπαθόντες εκ προσωπικών λόγων να ματαιώσωσι τας ημετέρας ενέργειας και ανυπολογίστως τοιούτω τρόπο ζημιούντες ύψιστα εθνικά συμφέροντα ».*¹⁰⁶

Στο ίδιο ύφος οι δηλώσεις του πρίγκιπα και τον Οκτώβριο 1904 στον ξένο Τύπο και ενώ δεν έχει σημειωθεί στο μεταξύ καμία πρόοδος στις συναντήσεις του με τις Μ. Δυνάμεις κατά την περιοδεία του στην Ευρώπη, συνεχίζει να στοχοποιεί πρόσωπα της αντιπολίτευσης για την αρνητική εικόνα που προκάλεσε η στάση τους στον ευρωπαϊκό Τύπο.

«... θα ιδώμεν τέλος πάντων πως θα ευδοκήσωσιν αι Δυνάμεις να διακανονίσωσιν επί του παρόντος το ζήτημα περί του οποίου διεφώτισα τους αρμοδίους κύκλους τόσον καλώς, ώστε να αρθεί πάσα τυχόν στρεβλή αντίληψη των πραγμάτων, όπως ηθέλησαν να παραστήσωσι ταύτα δύο ή τρεις μικροφιλόδοξοι εν Κρήτη, διεγείραντες

¹⁰³ Σάλπιγξ, Λεμεσός 13 Αυγούστου 1904, *Ευαγόρας*, Λευκωσία 14 Αυγούστου 1904,

¹⁰⁴ Φωνή της Κύπρου, Λευκωσία 11/24 Σεπτεμβρίου 1904.

¹⁰⁵ Αλήθεια, Λεμεσός 17 Σεπτεμβρίου 1904.

¹⁰⁶ Στο ίδιο.

*περί εαυτούς θόρυβον δια διαφόρων κακής πίστεως δημοσιευμάτων εις τον ευρωπαϊκόν Τύπον ».*¹⁰⁷

Σε υπόμνημά του προς τις Μ. Δυνάμεις το Νοέμβριο 1904 σύμφωνα με δημοσίευμα της *Φωνής της Κύπρου*, ο πρίγκιπας, επισημαίνει τη λήξη της δεύτερης τριετούς θητείας του στις 22 Δεκεμβρίου 1904, τονίζει την ανάγκη οι κυβερνήσεις των Δυνάμεων να προχωρήσουν σύντομα στη λύση του Κρητικού Ζητήματος υπενθυμίζοντας το προσωρινό του πολιτεύματος, της μεταβατικής περιόδου αλλά κυρίως την ανυπομονησία των Κρητών για λύση σύμφωνα με τους πόθους του λαού για ένωση.¹⁰⁸

Ενώ για το ίδιο υπόμνημα η εφημερίδα *Κύπρος* σε εκτενέστερο άρθρο, παρουσιάζει ως βέβαιο το ξέσπασμα της επανάστασης σε περίπτωση που απορριφθούν και πάλι οι προτάσεις για ένωση, γεγονός που γνώριζε ο πρίγκιπας πέντε μήνες πριν το ξέσπασμα της ένοπλης εξέγερσης. Είναι χαρακτηριστικό το απόσπασμα του άρθρου :

*« Τα περί επαναστάσεως προβλέψεις του πρίγκιπος Γεωργίου δυνάμεθα τω όντι να θεωρήσωμεν ως εντελέστατα βασίμους. Ως μελλούσας, εν πάση περιπτώσει, να επαληθεύσωσι τόσον ασφαλώς, όσον προσδοκώμεν ότι αύριο θα ξημερώσει Κυριακή ».*¹⁰⁹

Έχει αρχίσει φανερά πλέον στον ελληνοκυπριακό Τύπο να γίνεται κριτική για το πολίτευμα και για το μεταβατικό στάδιο μέχρι να επέλθει η ένωση, με τον αρθρογράφο να σχολιάζει το εξής :

*« Το πολίτευμα , όπερ ηυδόκησαν αι Δυνάμεις να παραχωρήσωσιν εις την Κρήτην προ επταετίας, ευθύς εξ αρχής είχε θεωρηθεί ως μεταβατικόν δια την οριστικήν αποκατάστασιν, δια την ένωσιν ματά της Ελλάδος. Αλλ'επί πλέον το μεταβατικόν πολίτευμα υπήρξε τόσον ατελές ώστε να καταστήσει ανέφικτον την υλικήν ευημερίαν και την πρόοδον εις την πλουσιωτάτην αδελφήν Νήσον, να της καταστήσει τον βίον αβίωτον, να την κάμει δευτέραν « Κύπρον με τον φόρον της υποτελείας »..»*¹¹⁰

¹⁰⁷ *Αλήθεια*, Λεμεσός 8 Οκτωβρίου 1904.

¹⁰⁸ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 30/12 Νοεμβρίου 1904.

¹⁰⁹ *Κύπρος*, Λευκωσία 13 Νοεμβρίου 1904.

¹¹⁰ Στο ίδιο.

Το πιο αξιοσημείωτο σχόλιο του άρθρου είναι η στάση που κρατά η εφημερίδα *Κύπρος* για μια ενδεχόμενη επανάσταση. Την παρουσιάζει ως αναμενόμενη και δικαιολογημένη βάση τα παρακάτω σχόλια.

*« Και αι Μεγάλαι δυνάμεις εκ της ακατανοήτου σκληρότητός των θα ευρεθώσι μιαν ακόμη φοράν πρό του μισητού γεγονότος μιας επαναστάσεως λαού, και τα ότα των θα πλήξει και πάλιν το τόσον μισητόν όνομα, εν ω εμπερικλείονται τα στοιχειώδη δικαιώματα του ανθρώπου. Απευθύνομεν προς τους αδελφούς Κρήτας από της γωνιάς ταύτης του Ελληνισμού την έκφρασιν του θαυμασμού λαού ζώντος δυνάμει των αυτών πόθων δι' ων και εκείνοι, όντος σήμεραν υπό τας αυτάς περίπου συνθήκας, δυναμένου υπέρ πάντα άλλον ν' αντιληφθεί το δίκαιον του αγώνος των ».*¹¹¹

---

¹¹¹ Στο ίδιο.

Κεφάλαιο 4.

Το εθνικό ζήτημα της Κρήτης σε αναμέτρηση με το εσωτερικό πολιτικό αδιέξοδο και η επανάσταση του Θερίσου 1905.

4.1 Τα αιτήματα των επαναστατών, η γενίκευση του κινήματος και η στάση των Μεγάλων Δυνάμεων.

Το Κρητικό Ζήτημα μετά από μια περίοδο στασιμότητας λόγω των άκαρπων ενεργειών του πρίγκιπα Γεωργίου προς επίλυση, περνά σε μια νέα φάση με αφορμή την επανάσταση του Θερίσου. Στις 10 Μαρτίου 1905 εξεργάγη στην Κρήτη η επανάσταση στο Θέρισο και μια μέρα μετά οι επαναστάτες κηρύσσουν την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα υψώνοντας στο αρχηγείο τους την ελληνική σημαία. Επικεφαλής του κινήματος ο πολιτικός αντίπαλος του πρίγκιπα Γεωργίου και πρώην σύμβουλος της αρμοστειακής κυβέρνησης Ελευθέριος Βενιζέλος.

Λίγες μέρες πριν την έκρηξη του κινήματος είχε προηγηθεί η προκήρυξη της 26^{ης} Φεβρουαρίου από τους επαναστάτες προκαλώντας την αστάθεια στην εσωτερική ενότητα της Κρητικής πολιτείας. Η αντιπολίτευση ζητά την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα, ως πρώτο και κύριο αίτημα του εθνικού προγράμματος του Ελευθερίου Βενιζέλου. Αναγνωρίζοντας ωστόσο το δυσεπίλυτο του εθνικού ζητήματος ζητούν την πολιτική προσέγγιση της Κρήτης με την Ελλάδα και σε περίπτωση που δεν εκπληρωθούν τα παραπάνω αιτήματα αιτούνται την αναθεώρηση του συντάγματος¹¹² της Κρητικής Πολιτείας κατά το ελληνικό πρότυπο, προκειμένου να απαλλαγεί ο τόπος από τον δεσποτισμό. Μέσα στην προκήρυξη αναφέρεται επίσης ότι για την πραγμάτωση του εθνικού προγράμματος του κόμματος θα προχωρήσουν και σε ένοπλες λαϊκές συγκεντρώσεις και αν χρειαστεί θα εμποδίσουν κάθε μη Έλληνα Κυβερνήτη ακόμα και με τη χρήση των όπλων.¹¹³ Η προκήρυξη της 26^{ης} Φεβρουαρίου 1905 ήταν μια τελευταία απόπειρα να αποφύγει ο Βενιζέλος την ένοπλη ρήξη. Αποδείχτηκε όμως ότι το διάβημα αυτό απέτυχε να αφυπνίσει εκείνους που θα μπορούσαν να προλάβουν τα μελλούμενα.¹¹⁴

---

¹¹² Το σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας (18 Απριλίου 1899) ήταν έργο του ηγέτη της επανάστασης, έφερε και ο ίδιος ο Βενιζέλος ευθύνη στην οργάνωση και λειτουργία του συντηρητικού πολιτεύματος της Κρητικής Πολιτείας.

¹¹³ Δετοράκης, ό.π., σ. 444

¹¹⁴ Μακράκη, ό.π., σ. 406-407.

Η επανάσταση είχε άμεσα αντίκτυπο σε όλη την Κρήτη γεγονός που φανερώνει η γρήγορη εξάπλωση της. Ψηφίσματα συμπαράστασης έφταναν από κάθε σημείο του νησιού. Οι Μεγάλες Δυνάμεις τηρούσαν επιφυλακτική στάση με μόνη εξαίρεση την Ρωσία που υποστήριζε φανερά τον Πρίγκιπα.¹¹⁵ Οι Άγγλοι είχαν στραμμένη την προσοχή τους στη διατήρηση της τάξης και στην προστασία του Οθωμανικού πληθυσμού, ενώ οι Ιταλοί και οι Γάλλοι ευνοούσαν το κίνημα για τους δικούς τους λόγους. Οι Ιταλοί για να παραμείνουν στο νησί όσο γίνεται περισσότερο καθώς οι συνθήκες αυτές εξυπηρετούσαν την μονοπωλιακή επικράτησή τους στην Κρήτη και οι Γάλλοι στηριζόμενοι στη φιλελεύθερη δημοκρατική τους ιδεολογία.¹¹⁶

Ο πρίγκιπας Γεώργιος υπολόγιζε στην επέμβαση των διεθνών δυνάμεων με την αποστολή στρατευμάτων εναντίον των επαναστατών. Με διάγγελμα προς τον λαό προειδοποιεί τους επαναστάτες ότι έχουν 36 ώρες προθεσμία για να εγκαταλείψουν το κίνημα ειδάλλως τα στρατεύματα κατοχής με διαταγή των Μ. Δυνάμεων θα παρέμβουν προς αποκατάσταση της τάξης στο νησί. Οι προσδοκίες του διαψεύδονται με το χειρότερο τρόπο όταν οι Μεγάλες Δυνάμεις, πλην της Ρωσίας, με την πρόθεσή τους να συναντηθούν και να συνομιλήσουν με τους επαναστάτες αναγνωρίζουν το κίνημα και το νομιμοποιούν.¹¹⁷ Στη βιβλιογραφία χαρακτηρίζεται εντυπωσιακό το γεγονός ότι ο Βενιζέλος κατόρθωσε να αποκαταστήσει επαφή και να προχωρήσει σε διαπραγματεύσεις με τους εκπροσώπους των Μ. Δυνάμεων. Η μεταστροφή της Ευρώπης και το γεγονός ότι απέσυρε την υποστήριξή της από τον πρίγκιπα Γεώργιο αποδίδεται αποκλειστικά στον Βενιζέλο.¹¹⁸

Δεν ήταν όμως μόνο οι διεθνείς δυνάμεις που με την κατασταλτική τους δράση φάνηκε να ευνοούν το κίνημα. Ήταν και η εκκλησία της Κρήτης, η οποία σε επίπεδο επισκόπων και συγκεκριμένα η πλειονότητα των επισκόπων της Συνόδου τάσσεται υπέρ της επανάστασης, συμπορεύεται και υποστηρίζει φανερά τον ηγέτη της Ελευθέριο Βενιζέλο.¹¹⁹

Επιφανείς και ισχυροί παράγοντες της Κρήτης, πρόσωπα με κύρος και επιρροή ενισχύοντας τον Βενιζέλο συνδράμουν στη γενίκευση του αγώνα. Ανάμεσα σε αυτούς, εκτός από

---

¹¹⁵ Στο ίδιο, σ. 446

¹¹⁶ Γεώργιος Παναγιωτάκης « Η απήχηση της επανάστασης του Θερίσου στις επαρχίες του νομού Λασιθίου», Γιώργης Μανουσάκης & Βάλια Βαρουχάκη (επιμ.), *Θέριссон 1905*, Εθνικό ίδρυμα ερευνών και μελετών «Ελευθέριος Βενιζέλος», Χανιά 2009, σ. 140

¹¹⁷ Μυλωνάκης, ό.π., σ. 46-47

¹¹⁸ Μακράκη, ό.π., σ. 411.

¹¹⁹ Νανάκης, ό.π., σ. 75-101

τους επισκόπους Ρεθύμνης Διονύσιο Καστρινογιαννάκη και Πέτρας Τίτο, η εξάπλωση του κινήματος οφείλεται στους Ιωάννη Σφακιανάκη, Εμμανουήλ Πολυχρονίδη, Αριστείδη Στεργιάδη από το Ηράκλειο, στον Ιωάννη Τσουδερό από το Ρέθυμνο και στον Μανούσο Μανουσάκη από το Λασιθί.¹²⁰ Η συμμετοχή όλων των διαμερισμάτων της Κρήτης οδήγησε στη γενίκευση τους κινήματος και προσέδωσε σε αυτό το χαρακτήρα της επανάστασης.¹²¹ Από τους παραπάνω παράγοντες με ιδιαίτερη έμφαση υπογραμμίζεται στην βιβλιογραφία η συμμετοχή του Ηρακλειώτη Ιωάννη Σφακιανάκη. Με την προσωπικότητα και το κύρος του αναβάθμισε την επανάσταση συμπαρασύροντας σε αυτή ολόκληρο το διαμέρισμα του Ηρακλείου και με τον ίδιο τον ηγέτη του κινήματος να λέει χαρακτηριστικά :

*«...ότι δε το κίνημά μας θα καταστεί εντός ολίγον γενικόν, εγγυάται η εις τον πολιτικόν ορίζοντα εκ νέου εμφάνιση του κ. Σφακιανάκη, όστις, ως σας είναι γνωστόν, επρότεινε εις το εν Ηρακλείου συγκροτηθέν συλλαλητήριο, όπως πάντες οι Κρήτες ταχθώσιν εις το πλευρόν των επαναστατών ».*¹²²

4.2 Γεγονότα και ενέργειες που οδήγησαν στον ένοπλο αγώνα του 1905.

Στα αίτια της επανάστασης συγκαταλέγονται οι πολιτικές διαφωνίες πάνω στο ζήτημα των χειρισμών για την προώθηση του ενωτικού ζητήματος από τον πρίγκιπα Γεώργιο, τα οικονομικά προβλήματα και η διαιώνιση του καθεστώτος της Κρητικής Πολιτείας σε συνδυασμό με την αυταρχική πολιτική του Ύπατου Αρμοστή.¹²³

Όλα τα παραπάνω στάθηκαν και οι επιπλέον λόγοι που οδήγησαν μια μεγάλη μερίδα δυσαρεστημένων από το αρμοσטיακό καθεστώς να συσπειρωθούν με τον ηγέτη της αντιπολίτευσης Ελευθέριο Βενιζέλο. Από την αρχή της πολιτικής του σταδιοδρομίας ο Βενιζέλος αφενός είχε στραφεί προς την παράταξη των φιλελευθέρων και αφετέρου είχε δείξει την αντίθεσή

---

¹²⁰ Δετοράκης, ό.π., σ. 446

¹²¹ Καρέλλης, ό.π.,σ. 121

¹²² Στο ίδιο, σ. 123

¹²³ Εμμανουήλ Γ. Χαλκιαδάκης, « Η επανάσταση του Θερίσου ως εσωτερικό ζήτημα: η προσωπική διάσταση πρίγκιπα Γεωργίου – Ελευθερίου Βενιζέλου », Γιώργης Μανουσάκης & Βάλια Βαρουχάκη (επιμ.), *Θέρισσον 1905*, Εθνικό ίδρυμα ερευνών και μελετών « Ελευθέριος Βενιζέλος », Χανιά 2009, σ. 24

του για τον τρόπο χειρισμού και αντιμετώπισης του κρητικού ζητήματος από τον πρίγκιπα με τις γνωστές συνέπειες, την απόλυσή του.

Στην βιβλιογραφία η αναποτελεσματικότητα των χειρισμών του πρίγκιπα να πραγματοποιήσει την ένωση συναντάται ως ένα από τα βασικότερα αίτια της επανάστασης. Ωστόσο τα αίτια που οδήγησαν στον ένοπλο αγώνα είναι βαθύτερα. Ήταν κυρίως πολιτικά και κατ' επέκταση κοινωνικά. Το ζήτημα της ένωσης, αν και ζήτημα πολιτικό, ενώ ήταν το πρώτο από τα αιτήματα των επαναστατών δεν ήταν και ο βασικότερος λόγος που οδήγησε στον ένοπλο αγώνα. Σύμφωνα με τον Σβολόπουλο το πολιτικό αδιέξοδο στο οποίο είχε οδηγήσει η αρνητική στάση του πρίγκιπα Γεωργίου απέναντι στις συμβιβαστικές προσπάθειες του Βενιζέλου και κυρίως η πριγκιπική τακτική σύντριψης και εξόντωσης της πολιτικής παράταξης του τέως συμβούλου ήταν η πρωτογενής αιτία που οδήγησε στην επανάσταση του Θερίσου.¹²⁴

Η πρώτη προσπάθεια συμβιβασμού, που αποτελεί και ένδειξη της ειρηνευτικής διάθεσης του Βενιζέλου, έγινε αμέσως μετά την απόλυσή του όταν διαπίστωσε ότι ήταν πολιτικά ακάλυπτος ως προς τις προγραμματικές του επιδιώξεις και δεν δίστασε να εγκαταλείψει τις ιδέες του ως μη δυνάμενες να αποτελέσουν το αντικείμενο πρακτικής πολιτικής.¹²⁵ Ανάλογο ρεαλισμό και προσαρμοστικότητα επέδειξε και για την απόλυσή του λέγοντας χαρακτηριστικά « *Ορθώς εγένετο απόλυσης και όχι αποδοχή παραιτήσεως, διότι αυτή θα εξήγειρε υπονοίας περί συμπαιγνίας...* ». ¹²⁶ Η δεύτερη εκδήλωση συμβιβαστικής τακτικής ήταν η κίνηση του Βενιζέλου να εγκαταλείψει την πολιτική προκειμένου να εξασφαλίσει την επιβίωση της κομματικής του ομάδας και να ανατεθεί η αρχηγία του κόμματος του στον Σφακιανάκη μετά από πρόταση του Κωνσταντίνου Φούμη. Η πριγκιπική αδιαλλαξία εκδηλώθηκε για άλλη μια φορά, με τον Έπατο Αρμοστή να μην δείχνει πρόθυμος να εγκαταλείψει την καταδίωξη του κόμματος και επιπλέον να θέλει ο ίδιος να υπαγορεύσει το πολιτικό πρόγραμμα στον νέο αρχηγό.¹²⁷

Τον Αύγουστο του 1904, έξι μήνες πριν την προκήρυξη των επαναστατών του θερίσου, ο Βενιζέλος, μαζί με τον Κωνσταντίνο Μάνο και Κωνσταντίνο Φούμη, μεταβαίνει στην Αθήνα για μια τρίτη προσπάθεια συμβιβασμού. Σκοπός του ταξιδιού ήταν η προσπάθεια να δημιουργήσουν ένα ευνοϊκότερο κλίμα μεταξύ της κοινής γνώμης απέναντι στην κρητική αντιπολίτευση

---

¹²⁴ Σβολόπουλος, ό.π., σ. 92

¹²⁵ Στο ίδιο, σ. 82

¹²⁶ Στο ίδιο, σ. 68

¹²⁷ Στο ίδιο, σ. 83

παρουσιάζοντας το πρόγραμμά τους, όπως επίσης να εκθέσουν τις διαφορές τους με τον πρίγκιπα και να πετύχουν την βελτίωση της κατάστασης που επικρατούσε στην Κρήτη με την μεσολάβηση του Γ. Θεοτόκη. Αλλά και εκεί το κλίμα ήταν απογοητευτικό τόσο από την συνάντησή τους με τον πρόεδρο της ελληνικής κυβερνήσεως όσο και από τον ελληνικό Τύπο αλλά και από το συγκεντρωμένο πλήθος που αποδοκίμαζε τις ενέργειές του κόμματος.¹²⁸ Ο ίδιος ο Βενιζέλος σε επιστολή του προς τον τότε πρωθυπουργό της Ελλάδας Γεώργιο Θεοτόκη ανέφερε τα εξής :

*« Η Υμετέρα Εξοχότης γνωρίζει εις πόσα διαβήματα είχε προβεί η αντιπολίτευσης όπως πείσει τον πρίγκιπα να παύσει αντιμετωπίζων προσωπικώς και καταδιώκων αμειλίκτως μια όλην πολιτικήν μερίδα, και πως η ματαιώσις των διαβημάτων τούτων ήγαγεν εις την έκρηξιν του κινήματος του Θερίσου... ».*¹²⁹

Συμπερασματικά θα μπορούσε κανείς εύλογα να ισχυριστεί ότι η εμμονική στάση του Υπατου Αρμοστή απέναντι στους οπαδούς του Βενιζέλου δεν βοηθούσε στην αποκλιμάκωση της εσωτερικής κρίσης στην αυτόνομη Κρητική Πολιτεία. Οι ενέργειες του αναζωπύρωναν τις πολιτικές εντάσεις και μάλιστα οι περισσότερες από αυτές δεν σχολιάστηκαν στον ελληνικό κυπριακό Τύπο. Αποφάσεις και ενέργειες που θα περίμενε κανείς ότι θα είχαν προκαλέσει αίσθηση όπως η απόφαση του πρίγκιπα Γεωργίου να κλείσει οριστικά το 1903 την εφημερίδα *Κήρυξ* του Βενιζέλου. Δεν περιορίστηκε όμως μόνο στο κλείσιμο μιας εφημερίδας αλλά προχώρησε σε ακόμη αυταρχικότερα μέτρα με την απαγόρευση της ελευθεροτυπίας σε διώξεις και φυλακίσεις σημαντικών προσώπων της αντιπολίτευσης ακόμα και του ίδιου του Βενιζέλου.¹³⁰ Και προκειμένου να αποδυναμώσει πολιτικά το αντίπαλο κόμμα επεδίωκε την πλειοψηφία των μελών της Κρητικής Συνελεύσεως απομακρύνοντας από τις θέσεις τους πολλούς από τους πολιτικούς φίλους του τέως Συμβούλου.¹³¹

---

¹²⁸ Στο ίδιο, σ. 84

¹²⁹ Στο ίδιο, σ. 93

¹³⁰ Δετοράκης, ό.π., σ. 441-443

¹³¹ Σβολόπουλος, ό.π., σ. 92

4.3 Η επανάσταση του Θερίσου μέσα από τον ελληνικό κυπριακό Τύπο.

Το ενδιαφέρον των ελληνικών κυπριακών εφημερίδων για το Κρητικό Ζήτημα αναζωπυρώθηκε με τα γεγονότα και τις αντιδράσεις που προκάλεσε τόσο στην Κρήτη όσο και στο εξωτερικό το ένοπλο κίνημα του Θερίσου. Η οκτάμηνη διάρκεια της επανάστασης χαρακτηρίζεται από αλληπάλληλες προκηρύξεις της αντιπολίτευσης, από υπομνήματα και τελεσίγραφα των Μεγάλων Δυνάμεων προς τους επαναστάτες, πάνδημα συλλαλητήρια, ψηφίσματα της Κρητικής Βουλής, προκηρύξεις του πρίγκιπα Γεωργίου προς τον λαό της Κρήτης και από αιματηρές συμπλοκές ανάμεσα στα διεθνή στρατεύματα και στο ένοπλο κίνημα. Τα γεγονότα αυτά όπως ήταν φυσικό είχαν μεγάλο αντίκτυπο στον ελληνικό κυπριακό Τύπο.

Την είδηση για το ξέσπασμα της επανάστασης περιγράφει σε πρωτοσέλιδο άρθρο της η *Σάλπιγξ* που από την πρώτη στιγμή τάσσεται φανερά εναντίον του κινήματος. Ο συντάκτης υποστηρίζει ότι η συνάθροιση των 600 ενόπλων κρητικών έξω από τα Χανιά, είναι αποτέλεσμα της *δήθεν απολυταρχικής διακυβέρνησης του πρίγκιπα* και ότι το κίνημα το οποίο χαρακτηρίζει ως *αλγεινόν, απελπιστικόν και προδοτικόν* είναι « *Κατά του Έλληνος Βασιλόπαιδος, του συμβολίζοντος τον πολύτιμον καρπόν των αιματηρών αγώνων των...* ».¹³² Με το ίδιο ύφος συνεχίζει, χαρακτηρίζοντας τους ηγέτες του κινήματος ως καταχθόνιους ανθρώπους, ψεύτες και ασυνείδητους δημαγωγούς, τα κίνητρα των οποίων είναι ο απαίσιος εγωισμός, το πάθος της σπουδαρχίας και το αλόγιστο πείσμα. Δεν αναφέρεται ονομαστικά στα πρόσωπα της ηγετικής τριανδρίας το συγκεκριμένο άρθρο. Σε επόμενα άρθρα της ωστόσο η *Σάλπιγξ* και με την εξάπλωση της επανάστασης, αναφέρεται ονομαστικά στον αρχηγό της Ελευθέριο Βενιζέλο, επιρρίπτοντας στον πρώην σύμβουλο την ευθύνη για την κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει η μαρτυρική νήσος.

Μια τελείως διαφορετική άποψη για το κίνημα εκφράζει η *Κύπρος* σε κύριο άρθρο της με τον τίτλο « Το νέον Κρητικόν κίνημα ». Χωρίς να υποστηρίζει φανερά την επανάσταση, ο αναγνώστης μπορεί εύκολα να καταλάβει ότι τάσσεται με το ένοπλο κίνημα υποστηρίζοντας ότι « *...όλοι οι άνθρωποι του αισθήματος και της ιδέας και όλοι οι πατριώται θα χειροκροτήσουν το*

---

¹³² Σάλπιγξ, Λεμεσός 18 Μαρτίου 1905.

κίνημα των Κρητικών αδελφών μας ». Σε πολλά σημεία του άρθρου γίνεται αντιληπτό το μήνυμα, ότι η βία και τα όπλα είναι το μέσο για την απόκτηση των δίκαιων αιτημάτων ενός λαού.

*« Η ευρωπαϊκή διπλωματία σπανίως υπέκυψεν εις τον ορθόν λόγον και εις τα δίκαια των λαών, άνευ βίας. Τούτο πληρέστατα απεδείχθη εις την Κρητικήν υπόθεσιν. Το Κρητικόν καριοφύλλι συντέλεσε περισσότερον παντός άλλου εις το να κάμει την Ευρώπην να ενδώση εν μέρει είς τα δίκαια του ηρωικού λαού ».*¹³³

Δεν στρέφεται εναντίον της πολιτικής του πρίγκιπα, ούτε επιρρίπτει ευθύνες σε πρόσωπα της αντιπολίτευσης, αναφέρεται μόνο στην απαρέγκλιτη στάση των Μεγάλων Δυνάμεων και της ευρωπαϊκής διπλωματίας στο αίτημα του λαού για ένωση με την Ελλάδα *« Το κίνημα των 600 Κρητών δεν στέφεται κατά του Πρίγκιπος, όστις πάντοτε είναι λατρευτός, αλλά κατά της ασπλαχνίας της Ευρώπης »*.

Ονομαστικά στον αρχηγό της επανάστασης Ελευθέριο Βενιζέλο, αναφέρεται η *Φωνή της Κύπρου*, χαρακτηρίζοντας το κόμμα του αντιδραστικό. Με πολλές περιγραφές μεταφέρει στους αναγνώστες της το κλίμα που διαμορφώθηκε στην Κρήτη από τη στιγμή που οι επαναστάτες συγκεντρώθηκαν στο αρχηγείο τους στο Θέρισο με την απόφαση να κηρύξουν την ένωση με την Ελλάδα. Δεν παραλείπει να μεταφέρει και τη στάση της ελληνικής κυβέρνησης καθώς και τις θέσεις του Υπατου Αρμοστή, δημοσιεύοντας την προκήρυξη του πρίγκιπα Γεωργίου, ο οποίος απευθυνόμενος στον λαό καταδικάζει το ένοπλο κίνημα και το χαρακτηρίζει ως καταστρεπτικό και επιζήμιο για την εθνική υπόθεση και το συμφέρον της Κρήτης. Η κυβέρνηση Δηλιγιάννη δεν υποστηρίζει την επανάσταση, σύμφωνα με το άρθρο, ενώ περιγράφει και τη συνάντηση του Έλληνα πρωθυπουργού με τους διευθυντές των αθηναϊκών εφημερίδων και την προτροπή του να μην ενθαρρύνουν με τη στάση τους το ένοπλο κίνημα.¹³⁴

Αυτό είναι το ύφος των ελληνικών κυπριακών εφημερίδων κατά το ξέσπασμα της επανάστασης. Στην πορεία η στάση τους απέναντι στο κίνημα και στον επαναστατημένο λαό γίνεται θερμότερη ενώ εξαίρεση στον κανόνα αποτελεί η *Σάλπιγξ* η οποία συνεχίζει να καταδικάζει τον τρόπο που ο λαός επέλεξε να διεκδικήσει την ένωση, εκδηλώνοντας όλο και περισσότερη αποστροφή για τον αρχηγό της. Ωστόσο στο σημείο αυτό οφείλω να πω τα εξής:

¹³³ *Κύπρος*, Λευκωσία 19 Μαρτίου 1905.

¹³⁴ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 26/8 Απριλίου 1905.

Μπορεί η Σάλπιγξ να συνεχίζει να δημοσιεύει πολύστηλα άρθρα εναντίον της επανάστασης, μπορεί να είναι η μόνη εφημερίδα που αναδημοσιεύει και άρθρα από τον ευρωπαϊκό Τύπο που είναι εναντίον του κινήματος και του επαναστατημένου λαού, ανάμεσα σε αυτές και η αθηναϊκή Σκριπ¹³⁵, ωστόσο με τη συστηματική και αντικειμενική δημοσίευση των γεγονότων δεν επεδίωξε ούτε στο ελάχιστο να μειώσει την απήχηση της επανάστασης στον κρητικό λαό. Ότι κι αν μπορεί να σήμαινε αυτό την περίοδο εκείνη στη συνείδηση και του ελληνοκυπριακού λαού. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η παρακάτω περιγραφή της κατάστασης στην Κρήτη με την εξάπλωση της επανάστασης από την εν λόγω εφημερίδα.

*« Οι Κρήτες διωργάνωσαν τέλειαν ελληνικήν διοίκησην καθ' όλην την νήσον πλήν των πόλεων, εν αις ευρίσκονται τα ξένα στρατεύματα. Αι ληφθείσαι αποφάσεις τείνουσιν εις την αντί πάσης θυσίας επιδίωξιν της ενώσεως. Αι εν Κρήτη ένοπλοι ομάδες οσημέραι πολλαπλασιάζονται υπερβαίνουσαι κατά τον αριθμόν τα 8 χιλιάδας. Προς υποταγή των Κρητών θα απαιτηθώσι τουλάχιστον 30 χιλ. στρατού Ευρωπαϊκού. Εκστρατεία ολόκληρος ».*¹³⁶

Τα σημαντικότερα γεγονότα που τροφοδοτούν τις στήλες των ελληνοκυπριακών εφημερίδων τους μήνες που ακολουθούν, είναι η εξάπλωση της επανάστασης σε ολόκληρη την ύπαιθρο και οι καταλήψεις δημοσίων κτηρίων, τελωνείων και σταθμών της χωροφυλακής. Αίσθηση προκάλεσε στον Τύπο η μετάβαση επαναστατών στα Σφακιά γεγονός που μαρτυρά και τη γενίκευση του κινήματος.¹³⁷ Ενώ παράλληλα οι συμπλοκές ανάμεσα σε ομάδες επαναστατών, Ρώσων στρατιωτών και χωροφυλάκων είναι συχνό φαινόμενο, με αίτια των συμπλοκών, την αποκατάσταση των σταθμών της χωροφυλακής που είχαν καταργήσει οι επαναστάτες.¹³⁸ Έμφαση

---

¹³⁵ Σάλπιγξ, Λεμεσός 26 Αυγούστου « Τα Νεώτερα – Τι επιδιώκεται εις την Κρήτη » και Σάλπιγξ 5 Αυγούστου 1905. Το άρθρο που επέλεξε να αναδημοσιεύσει η Σάλπιγξ από την αθηναϊκή Σκριπ παρουσιάζει τους Ιταλούς ως μισέλληνες και ότι επιθυμούν να διώξουν τον πρίγκιπα Γεώργιο, χαρακτηρίζοντάς τον ως ακατάλληλο να διοικήσει την Κρήτη. Η πρόθεση της Σάλπιγξ μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός ότι η στάση της Ιταλίας, όπως και της Γαλλίας, ήταν ευνοϊκή σε όλη τη διάρκεια του κινήματος. Σε άρθρο της εφημερίδας Κύπρος στις 6 Αυγούστου 1905 η Ιταλία διαχωρίζει τη θέση της, δηλώνει ότι δεν θα ενισχύσει τα Ιταλικά στρατεύματα στην Κρήτη και οι διαταγές προς τον αρχηγό του Ιταλικού στρατού είναι να αποφύγει κάθε σύγκρουση με τους επαναστάτες.

¹³⁶ Σάλπιγξ, Λεμεσός 13 Μάϊου 1905.

¹³⁷ Φωνή της Κύπρου, Λευκωσία 7/20 Μάϊου 1905, Φωνή της Κύπρου, Λευκωσία 2/15 Ιουλίου στη μόνιμη στήλη «Τα Κρητικά», Φωνή της Κύπρου, Λευκωσία 9/22 Ιουλίου 1905,

¹³⁸ Σάλπιγξ, Λεμεσός 3 Ιουνίου 1905.

δίνεται επίσης στις παραιτήσεις διοικητικών υπαλλήλων και οργάνων της χωροφυλακής που εγκαταλείπουν τις θέσεις τους και προσέρχονται στο πλευρό των επαναστατών.¹³⁹

Ανάμεσα στα σημαντικότερα γεγονότα και οι παραιτήσεις των συμβούλων της πριγκιπικής κυβέρνησης και η ένωσή τους με το κίνημα, μεταξύ των οποίων και ο σύμβουλος επί των οικονομικών Μανούσος Κούνδουρος. Η Σάλπιγξ αιτιολογεί τις παραιτήσεις των συμβούλων σημειώνοντας ότι « *Πάντες οι σύμβουλοι του Μεγάλου Αρμοστού της Κρήτης ηνώθησαν με τους επαναστάτας ίνα προληφθεί ο εμφύλιος πόλεμος* ». ¹⁴⁰ Ενώ η *Σημαία της Κύπρου* πληροφορεί ότι, με ολόκληρη την ύπαιθρο στα χέρια των επαναστατών και τις ξένες δυνάμεις να κατέχουν τις παράλιες πόλεις, είναι πλέον αδύνατη η εφαρμογή των κυβερνητικών υπηρεσιών γεγονός που οδήγησε στις παραιτήσεις των συμβούλων.¹⁴¹

Η εφαρμογή του στρατιωτικού νόμου από τις μεγάλες δυνάμεις και τα μέτρα των αρχηγών των ευρωπαϊκών στρατευμάτων για να πλήξουν το κίνημα, μετά την άρνηση των επαναστατών να παραδώσουν τα όπλα, σχολιάστηκε ποικιλότροπος από τις ελληνικές κυπριακές εφημερίδες. Εφαρμογή αυστηρότατης λογοκρισίας, περιορισμός του επισιτισμού των επαναστατών, κατεδαφίσεις σπιτιών.¹⁴² Για τα μέτρα των Άγγλων και για τη στέρηση της προσωπικής ελευθερίας των επαναστατών κάνει λόγο η *Κύπρος* στο άρθρο με τίτλο « Άγγλοι τύραννοι Ηρακλείου » και στο τέλος του σύντομου άρθρου ο δημοσιογράφος, όταν αναφέρεται στις χρηματικές ποινές που θα επιβάλλει το αγγλικό στρατοδικείο στους παραβάτες, σχολιάζει « ...και που να ξεύρουν οι Κρήτες τι αδυναμίας έχουν οι Άγγλοι εις χρηματικά πρόστιμα ». ¹⁴³ Η *Αλήθεια* ανάμεσα στις περιγραφές για φυλακίσεις, εξορίες, για την πλήρη διακοπή συγκοινωνίας από ξηρά και θάλασσα βρίσκει ευκαιρία να αναφερθεί και στο κίνημα των Κρητών αντεπαναστατών, αφήνοντας αιχμές κατά του Βενιζέλου λέγοντας χαρακτηριστικά :

« *Ούτως η Κρήτη ευρίσκεται εις τας παραμονάς τραγικοτάτου εμφυλίου σπαραγμού δια τον λόγον ότι ο κ. Βενιζέλος ηθέλησε να ιδει ισχύον εν Κρήτη το... κοινοβουλευτικόν πολίτευμα! Χάριν τούτου τα πάντα εποδοπατήθησαν, αι εθνικαί ελπίδες, γόητρον της Κρήτης, γόητρον της Βασιλείας, και εξωθήθει η νήσος προς*

¹³⁹ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 2/15 Ιουλίου 1905.

¹⁴⁰ Σάλπιγξ, Λεμεσός 24 Ιουνίου 1905, *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 28/8 Ιουλίου 1905.

¹⁴¹ *Σημαία της Κύπρου*, Λευκωσία 4/18 Ιουνίου 1905.

¹⁴² Σάλπιγξ, Λεμεσός 20 Αυγούστου 1905, *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 20/2 Σεπτεμβρίου 1905.

¹⁴³ *Κύπρος*, Λευκωσία 20 Αυγούστου 1905.

*ανωμαλίας των ο χαρακτήρ βεβαίως δεν θα αποτελέσει την καθαροτέραν σελίδα της εθνικής ιστορίας ».*¹⁴⁴

Η κατάσταση στην Κρήτη, λίγο πριν τις πρώτες προσπάθειες συμβιβασμού των δυο πλευρών τον Σεπτέμβριο 1905, είναι κρίσιμη. Αυτή την εικόνα μαρτυρούν και οι περιγραφές για τα γεγονότα του Αυγούστου στον ελληνοκυπριακό Τύπο. Αιματηρές συμπλοκές κυρίως ανάμεσα σε επαναστάτες και Ρωσικά στρατεύματα με τα γεγονότα περιγράφονται ως τραγικά. Ανάμεσα στους νεκρούς επαναστάτες γνωστοί οπλαρχηγοί και πολλοί Άγγλοι, Ρώσοι και Κρήτες τραυματίες από τις αντεπαναστατικές ομάδες.¹⁴⁵ Με αφορμή μια από τις σημαντικότερες στρατιωτικές συγκρούσεις στο Ατσιπόπουλο Ρεθύμνου με πολλούς νεκρούς, διαδηλώσεις συμπαρατάσης οργανώνονται στο κέντρο της Αθήνας για το Θέρισο.¹⁴⁶ Στο μεγάλο συλλαλητήριο στις Στήλες του Ολυμπίου Διός γίνεται έκκληση προς την ελληνική κυβέρνηση να επέμβει προκειμένου να αποφευχθεί ο εμφύλιος σπαραγμός και το συγκεντρωμένο πλήθος ζητά από τις δυνάμεις να ικανοποιήσουν τους πόθους των Κρητών.¹⁴⁷

Κάτω από την σθεναρή αντίσταση των επαναστατών και τις απώλειες των ξένων στρατευμάτων αλλά και από το πλήγμα που προκάλεσε στους επαναστάτες η εφαρμογή του στρατιωτικού νόμου ξεκινούν οι προσπάθειες για τον τερματισμό της επανάστασης. Ενώ οι δημοσιεύσεις στον Τύπο τον Οκτώβριο 1905 εξακολουθούν να περιγράφουν την κατάσταση ως εξαιρετικά σοβαρή και τους Ρώσους στρατιώτες υποβοηθούμενοι από Άγγλους χωροφύλακες και δημοφρουρούς να προσπαθούν να καταπνίξουν το κίνημα, έρχονται οι αισιόδοξες ειδήσεις από τους αρχηγούς του κινήματος για την επιτυχή έκβαση μέρους του επαναστατικού προγράμματος. Οι διαπραγματεύσεις ανάμεσα στον Βενιζέλο και στους προξένους των δυνάμεων συνεχίζονται με επόμενο στόχο την εξασφάλιση της αμνηστίας, προκειμένου οι επαναστάτες να παραδώσουν τα όπλα.¹⁴⁸ Στο μεταξύ όμως η πρόταση των Μεγάλων Δυνάμεων για επιβολή γενικού οικονομικού ελέγχου και επιτήρησης των νόμων μέσω αντιπροσώπων στο νησί προκαλεί τις

---

¹⁴⁴ *Αλήθεια*, Λεμεσός 26 Αυγούστου 1905.

¹⁴⁵ *Σημαία της Κύπρου*, Λευκωσία 6 Αυγούστου 1905, 13 Αυγούστου 1905, *Κύπρος*, Λευκωσία 6 Αυγούστου 1905, *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 13/26 Αυγούστου 1905.

¹⁴⁶ Αλιγιάζακη, ό.π., σ. 27.

¹⁴⁷ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 27/09 Σεπτεμβρίου 1905.

¹⁴⁸ *Φωνή της Κύπρου*, Λευκωσία 1/14 Οκτωβρίου 1905.

αντιδράσεις της ελληνικής κυβέρνησης, του Κρητικού λαού αλλά και τη δυσαρέσκεια του πρίγκιπα Γεωργίου που το θεωρεί ως προσβολή και έλλειψη εμπιστοσύνης προς το πρόσωπό του.

*«...η ελληνική κυβέρνηση και ο πρίγκηψ Γεώργιος, θεωρούντες, ότι η ίδρυσης επιτροπής αντιπροσώπων των Δυνάμεων επιτηρούσης την εφαρμογή των νόμων, αποτελεί ταπείνωσιν δια τον Ύπατον Αρμοστήν, διεμαρτυρήθηκαν εντόνως κατά της απόφασης των Δυνάμεων ».*¹⁴⁹

*« Η Α, Β, Υ, ο Πρίγκηψ Γεώργιος...εδήλωσε δια των εν Χανίοις Προξένων προς τας Μεγάλας Δυνάμεις ότι εν η περιπτώσει ήθελεν εφαρμοσθεί ο ξένος έλεγχος εν Κρήτη θα κατέθετε την εντολήν του Αρμοστού προς τας Δυνάμεις παραιτούμενος. Ο Πρίγκηψ Γεώργιος κρίνει τον ξενικόν ήλεγchon ως δείγμα έλλειψης εμπιστοσύνης των Δυνάμεων προς την διοίκησιν της νήσου Αυτού ».*¹⁵⁰

Το τέλος του κινήματος ανακοινώνεται στις ελληνικό κυπριακό Τύπο το Νοέμβριο 1905 και συνάδει με το διάταγμα των Δυνάμεων για αμνηστία στους επαναστάτες του Θερίσου και με την παράδοση των όπλων.¹⁵¹ Οι προσδοκίες του Βενιζέλου για την προώθηση του αιτήματος για ένωση δικαιώθηκαν. Μετά το συμβιβασμό των δυο πλευρών και την οριστική λήξη της εξέγερσης, η διεθνής εξεταστική επιτροπή που στάλθηκε στην Κρήτη, πρότεινε την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα επιβεβαιώνοντας παράλληλα και τα ασθενή σημεία του υπάρχοντος καθεστώτος. Ικανοποιώντας επίσης και τα αιτήματα για αποχώρηση των ξένων στρατιωτικών δυνάμεων από την Κρήτη, την αναθεώρηση του συντάγματος, τη χορήγηση δανείου και τέλος την οργάνωση τοπικής πολιτοφυλακής.¹⁵²

---

¹⁴⁹ Αλήθεια, Λεμεσός 4 Νοεμβρίου 1905.

¹⁵⁰ Στο ίδιο.

¹⁵¹ Φωνή της Κύπρου, Λευκωσία 5/18 Νοεμβρίου 1905, Σάλπιγξ, Λεμεσός 25 Νοεμβρίου 1905, Κύπρος, Λευκωσία 26 Νοεμβρίου 1905.

¹⁵² Αλιγιάζακη, ό.π., σ. 29.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συμπερασματικά το Κρητικό Ζήτημα, ενώ βρίσκεται στην επικαιρότητα της ελληνικής κυπριακής αρθρογραφίας σε σταθερή βάση στις μόνιμες στήλες των εφημερίδων (ΚΡΗΤΙΚΑ, ΤΑ ΕΝ ΚΡΗΤΗ, Η ΚΡΗΤΗ, ΤΑ ΝΕΩΤΕΡΑ-ΚΡΗΤΙΚΑ) την περίοδο που εξετάζουμε, ωστόσο υπό το πρίσμα της ένωσης εμφανίζεται εντονότερα με την επανάσταση του Θερίσου 1905. Την περίοδο 1898 έως και 1902 η αρθρογραφία εστιάζει την προσοχή της στο πρόσωπο του πρίγκιπα Γεωργίου και στις αποφάσεις του ως προς τις διοικητικές μεταρρυθμίσεις που συντελέστηκαν για την οργάνωση της Κρητικής Πολιτείας. Με αφορμή την ίδρυση του νεοσύστατου κράτους ο ελληνικός κυπριακός Τύπος επιχειρούσε να ιδιοποιηθεί πολιτικά τις εξελίξεις στο Κρητικό Ζήτημα προκειμένου να επηρεάσει την κοινή γνώμη υπέρ των εθνικών του συμφερόντων και να δώσει νέα ώθηση στο ζήτημα της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Τα άρθρα ακόμα και για μια πιθανή ένωση της Κύπρου με την Κρήτη ως λύση του Κυπριακού Ζητήματος φανερώνουν την αβεβαιότητα και την αναζήτηση λύσης στα πολιτικά αδιέξοδα της Κύπρου. Το καθεστώς της Κρητικής αυτονομίας είναι το επιχείρημα και η ατραπός προς την οικονομική και κοινωνική ευημερία των Κρητών αδελφών υπό την αιγίδα μια ομόφυλης κυβέρνησης.

Γενικά στην αρθρογραφία της εποχής αντανakλάται η δημοτικότητα του πρίγκιπα Γεωργίου και αναζωπυρώνεται η ελπίδα για την απελευθέρωση και της Κύπρου. Η Κρήτη ξαναγεννιέται το 1898 μέσα από το μοντέλο της αυτονομίας (οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά). Ο αντίκτυπος της κρητικής αυτονομίας στην Κύπρο είχε μεγάλη επιρροή στη συνείδηση του Ελλήνων καθώς προβάλλεται κι ένα νέο πολιτικό πρότυπο, η αυτονομία της Κύπρου και Κρήτης ως δύο αυτόνομα νησιά υπό την ηγεμονία του πρίγκιπα Γεωργίου.¹⁵³ Η απήχηση της κρητικής αυτονομίας στην Κύπρο επισημαίνεται και σχολιάζεται και από τον ξένο

---

¹⁵³ Γεωργής, « Οι απαρχές του Κυπριακού Εθνικού Κινήματος », ό.π., σ. 174, όπου αναφέρεται και ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα από το *Νέον Έθνος* της 27/8 Μαρτίου 1899 με τον τίτλο « ΚΡΗΤΗ ΚΑΙ ΚΥΠΡΟΣ », « Εάν η Αγγλία ήθελεν να προσθήσῃ ἐν ἐπιπλέον εὐεργέτημα εἰς τὴν ἀνθρωπότητα οὐδὲν θὰ ἐζημιούτο, ἐκχωρούσα μικροσκοπικὴν, καὶ κατὰ τὴν ὁμολογίαν πολλῶν διαπρεπῶν πολιτικῶν τῆς ἀχρηστον κτήσιν, δι ἣν οὔτε οἱ Κρήτες θὰ ἀπηξίουσιν τὴν πολιτικὴν συμβίωσιν, ὑπὸ ἑνὶ ἡγεμόνῃ, λαοῦ ομαίμονος αὐτοῖς, οἷος ὁ Κυπριακός. Τοιαύτη ἀποκατάστασις θὰ ἐσημείου καὶ τῆς Κύπρου τὸν τελευταῖον σταθμὸν τῆς πρὸς τὴν Ελλάδα ἐνώσεως ».

Τύπο σε αναδημοσιευμένα άρθρα στις ελληνικές κυπριακές εφημερίδες « *Η αυτονομία της Κρήτης έδωκεν εσχάτως νέαν ώθησιν εις την Κυπριακήν κίνησιν...* »¹⁵⁴

Κατά την προσωπική μου άποψη η ίδρυση της Κρητικής Πολιτείας και η παρουσία του πρίγκιπα Γεωργίου έδωσε νέα ώθηση στην αρθρογραφία, επανεκκίνησε το εθνικό ζήτημα της Κύπρου στη συνείδηση του λαού και αναπτέρωσε τον πόθο και την ελπίδα για ελευθερία και ένωση με την Ελλάδα. Η ευημερία των πολιτών και όλες οι επιτεύξεις των στόχων που οδήγησαν στην ανάπτυξη της Κρήτης φαίνεται να αποδίδονται στο πρόσωπο του πρίγκιπα Γεωργίου, εξαιτίας της γενικής πεποίθησης των χριστιανών της Κύπρου και της Κρήτης ότι η παρουσία του ήταν το προάγγελμα της επικείμενης ένωσης με την μητέρα πατρίδα.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και ο πρίγκιπας Γεώργιος επεδίωκαν την ένωση με την Ελλάδα ο καθένας με διαφορετικό τρόπο. Οι ειδήσεις στην ελληνική κυπριακή αρθρογραφία φρόντιζαν να ενημερώνουν τον ελληνισμό της Κύπρου για τις προσπάθειες του πρίγκιπα να προβάλει το αίτημα της ένωσης. Χωρίς ωστόσο να σχολιάζουν τη μονοδιάστατη τακτική του Έπατου Αρμιοστή για την προώθηση της ένωσης δια μέσου των επαναλαμβανόμενων υπομνημάτων και των επισκέψεων στις ευρωπαϊκές αυλές. Απέναντι στον Βενιζέλο οι εκδότες των ελληνικών κυπριακών εφημερίδων κρατούσαν αρνητική στάση ακόμα και πριν την έκρηξη της ένοπλης εξέγερσης του Θερίσου, επικρίνοντας τον ίδιο και το κόμμα του, χωρίς ωστόσο κατά την προσωπική μου άποψη να έχουν αντιληφθεί τη μέθοδο της δικής του πολιτικής τακτικής. Υπήρξαν εφημερίδες που φάνηκε μέσα από τα άρθρα τους να ευνοούν το κίνημα του Θερίσου αλλά σε κανένα άρθρο δεν φάνηκε να υποστηρίζουν τον αρχηγό του κινήματος ή και το κόμμα του.

---

¹⁵⁴ *Αλήθεια*, Λεμεσός 15 Ιουλίου 1899.

ΠΗΓΕΣ

Εφημερίδες:

Αλήθεια, Λεμεσός 1888, 1890, 1896, 1898, 1899, 1900, 1905.

Εμπρός, Αθήνα 1901.

Εστία, Αθήνα 1901.

Ευαγόρας, Λευκωσία 1892, 1901, 1904.

Κύπρος, Λευκωσία 1889, 1900, 1901, 1904, 1905.

Νέον Έθνος, Λάρνακα 1900.

Σάλπιγξ, Λεμεσός 1904, 1905.

Σημαία της Κύπρου, Λευκωσία 1905.

Φωνή της Κύπρου, Λευκωσία 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1900, 1901, 1904, 1905.

Βιβλιογραφία:

Αλιγαζάκη Στέλλα, *Θέρισο 1905*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών « Ελευθέριος Κ.

Βενιζέλος », Χανιά 2003.

Γεωργής Γεώργιος, « Οι απαρχές του Κυπριακού Εθνικού Κινήματος », στο: Ιωάννης Θεοχαρίδης (επιμ.), *Κύπρος. Το πολιτισμικό της πρόσωπο δια μέσου των αιώνων*, Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου, Λευκωσία 2003, σ. 164-179

Γεωργής Γιώργος, « Σχέσεις Κύπρου-Κρήτης στα νεότερα χρόνια. Μια πρώτη προσέγγιση », στο: Ερατοσθένης Γ. Καψωμένος – Εύη Βαϊτση – Κατερίνα Μαρκουλάκη (επιμ.) *Διεθνές επιστημονικό συνέδριο "Οι τέχνες και τα γράμματα στην Κύπρο" 5-8 Αυγούστου 2010*, Χανιά-Λευκωσία 2012, σ. 32-54.

Δετοράκης Ε. Θεοχάρης, *Η ιστορία της Κρήτης*, Ηράκλειο Κρήτης 1990.

Δετοράκης Θεοχάρης & Καλοκαιρινός Αλέξης (επιμ.), *Η τελευταία φάση του Κρητικού Ζητήματος*, Πρακτικά συνεδρίου για τα 100 χρόνια από τη μεγάλη σφαγή του Ηρακλείου (25 Αυγούστου 1898), Αύγουστος 1998 Ηράκλειο, Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, Ηράκλειο 2001.

Ζαννέτος Φίλιος, *Ιστορία της νήσου Κύπρου. Από της Αγγλικής κατοχής μέχρι σήμερα*, τ. β΄, Λάρινα 1911.

Καρέλλης Μανώλης, « Η συμμετοχή του διαμερίσματος του Ηρακλείου στην επανάσταση του Θερίσου το 1905 », στο : Μανουσάκης Γεώργιος & Βαρουχάκη Βάλια (επιμ.), *Θέρισσον 1905*, Πρακτικά συνεδρίου, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών Ελευθέριος Βενιζέλος, Χανιά 2009, σ. 119-137.

Κοκκινάκης Γιάννης, « Η ιστοριογραφία του νικητή και το κίνημα του Θερίσου: προϋποθέσεις και αποτελέσματα της βενιζελικής πολιτικής », στο : Μανουσάκης Γεώργιος & Βαρουχάκη Βάλια (επιμ.), *Θέρισσον 1905*, Πρακτικά συνεδρίου, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών Ελευθέριος Βενιζέλος, Χανιά 2009, σ. 427-439.

Μακράκη Λιλή, *Ελευθέριος Βενιζέλος 1864-1910. Η διάπλαση ενός εθνικού ηγέτη*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2001.

Μητσοτάκη Ζωή, « Ο ρόλος της ενημέρωσης στην επανάσταση του Θερίσου », στο : Μανουσάκης Γεώργιος & Βαρουχάκη Βάλια (επιμ.), *Θέρισσον 1905*, Πρακτικά συνεδρίου, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών Ελευθέριος Βενιζέλος, Χανιά 2009, σ. 229-252.

Μιχαηλίδης Σωφρόνιος Γ., *Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας*, Ι. Μητρόπολις Κιτίου, Λάρινα – Κύπρος 1992.

Μυλωνάκης Μανώλης, « Πρίγκιπας Γεώργιος: η άλλη πλευρά του Θερίσου », στο : Μανουσάκης Γεώργιος & Βαρουχάκη Βάλια (επιμ.), *Θέρισσον 1905*, Πρακτικά συνεδρίου, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών Ελευθέριος Βενιζέλος, Χανιά 2009, σ. 41-59.

Νανάκης Ανδρέας, « Η στάση της Εκκλησίας Κρήτης, στο κίνημα του Θερίσου (1905) », στο : Μανουσάκης Γεώργιος & Βαρουχάκη Βάλια (επιμ.), *Θέρισσον 1905*, Πρακτικά συνεδρίου, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών Ελευθέριος Βενιζέλος, Χανιά 2009, σ. 75-101.

Παδουβάς Εμμ. Κωνσταντίνος, *Κρήτη 1897-1913. Πολυεθνικές Ένοπλες Δυνάμεις Κατοχή – Αυτονομία – Ένωση με την Ελλάδα*, Αθήνα 1997.

Παπαμανουσάκης Στρατής, « Κρήτη 1897-1898. Από την επανάσταση στο κράτος » στο: Δετοράκης Θεοχάρης & Καλοκαιρινός Αλέξης (επιμ.), *Η τελευταία φάση του Κρητικού Ζητήματος*, Πρακτικά συνεδρίου για τα 100 χρόνια από τη μεγάλη σφαγή του Ηρακλείου (25 Αυγούστου 1898), Αύγουστος 1998 Ηράκλειο, Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, Ηράκλειο 2001, σ. 187-214.

Παναγιωτάκης Γεώργιος, « Η απήχηση της επανάστασης του Θερίσου στις επαρχίες του νομού Λασιθίου », στο : Μανουσάκης Γεώργιος & Βαρουχάκη Βάλια (επιμ.), *Θέρισσον 1905*, Πρακτικά συνεδρίου, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών Ελευθέριος Βενιζέλος, Χανιά 2009, σ. 139-146.

Παπαπολυβίου Πέτρος, *Φαεινών σημείων ατυχούς πολέμου: η συμμετοχή της Κύπρου στον ελληνoturκικό πόλεμο του 1897*, Κέντρο επιστημονικών ερευνών Κύπρου, Λευκωσία 2001.

Παπαπολυβίου Πέτρος, « Βενιζέλος και Κύπρος, 1901-1909 », Γιώργος Καζαμίας & Πέτρος Παπαπολυβίου (επιμ.), *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η Κύπρος Πρακτικά Συνεδρίου*, Καστανιώτη, Αθήνα 2008, σ. 37-57.

Περάκης Μάνος, *Το τέλος της Οθωμανικής Κρήτης. Οι όροι κατάρρευσης του καθεστώτος της Χαλέπας (1878-1889)*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2008.

Περάκης Μάνος, « Το εξωτερικό εμπόριο της Κρήτης κατά την περίοδο της αυτονομίας (1898-1912) », στο: Δετοράκης Θεοχάρης & Καλοκαιρινός Αλέξης (επιμ.), *Η τελευταία φάση του Κρητικού Ζητήματος*, Πρακτικά συνεδρίου για τα 100 χρόνια από τη μεγάλη σφαγή του Ηρακλείου (25 Αυγούστου 1898), Αύγουστος 1998 Ηράκλειο, Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, Ηράκλειο 2001, σ. 279-297.

Σανουδάκης Αντώνης, « Το ζήτημα της οπλοφορίας στην Κρήτη μετά τη σφαγή του Ηρακλείου (1898-1912) », στο: Δετοράκης Θεοχάρης & Καλοκαιρινός Αλέξης (επιμ.), *Η τελευταία φάση του Κρητικού Ζητήματος*, Πρακτικά συνεδρίου για τα 100 χρόνια από τη μεγάλη σφαγή του Ηρακλείου (25 Αυγούστου 1898), Αύγουστος 1998 Ηράκλειο, Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, Ηράκλειο 2001, σ. 159-166.

Σβολόπουλος Δ. Κωνσταντίνος , *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η πολιτική κρίσις εις την αυτόνομον Κρήτην 1901-1906*, Ίκαρος, Χανιά 2005.

Χαλκιαδάκης Γ. Εμμανουήλ, « Η επανάσταση του Θερίσου ως εσωτερικό ζήτημα: η προσωπική διάσταση πρίγκιπα Γεωργίου – Ελευθερίου Βενιζέλου » στο : Μανουσάκης Γεώργιος & Βαρουχάκη Βάλια (επιμ.), *Θέρισσον 1905*, Πρακτικά συνεδρίου, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών Ελευθέριος Βενιζέλος, Χανιά 2009, σ. 23-39.

Χρηστάκης Γιάννης-Πατεράκης Γεώργιος, *Η Κρήτη και η Ιστορία της*, Καλέντης, Αθήνα 1995.

